БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 280 (6611). 1966 ч. ноябрь 29, вторник | Өртээ 2 көп.

А. Н. Косыгин профэвилелдериниң удуртукчулары-биле ужурашкан

Ноябрь 26-да Кремльге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин профэвилелдериниң төп комитеттериниң, республика, край болгаш область чөвүлелдериниң даргаларын — бүгү-эвилел семинарының киржикчилерин. ВЦСПС-тиң харысалгалыг ажылдакчыларын хүлээп алган.

А. Н. Косыгин 1966 чылдың улус ажыл-агый планының күүселдезиниң баштайгы түңнелдериниң болгаш келир чылда чурттуң экономиказының перспективалыг хөгжүлдезиниң дугайын чугаалаан. Олурушканнар ону чылыы-биле уткаан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы капитал тудуунуң, ылаңгыя чуртталга тудуунуң талазы-биле тургустунган сорулгаларга, ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин бедидер, продукцияны чоннуң херегледерин ёзугаар бүдүрүп үндүрерин хандырар талазы-биле хемчеглерге тодаргай доктааган.

Бүдүрүлгелерге планнаашкынның болгаш эргелеп башкарарының чаа системазынче шилчилге бүдүрүлгениң бүгү адырларын өстүреринге таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар дээрзин А. Н. Косыгин демдеглээн. Ниитилелдиң материалдыг кежиктериниң үнер дөзү болур күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге таарымчалыг байдалды тургузарынга, аңаа үндезилээш, ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин бедидеринге профэвилелдериниң онза ролюн ол демдеглеп, ийи дыштаныр хүннүг беш ажыл хүннүг неделяже ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны шилчидер талазы-биле хемчеглерни чугаалаан.

Чугаазының түңнелинде А. Н. Косыгин делегей байдалының айтырыгларын чугаалаан болгаш тайбың дээш демиселдиң совет политиказының өскерилге чогун демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, ВЦСПС-тиң даргазы В. В. Гришин беседага киришкен.

(СЭТА).

ЛЕНИНЧИ ЧАҢЧЫЛ

„Правданың" мурнуку чүүлү

1918 чылдың чазынында В. И. Ленинниң инициативазын ёзугаар бүдүрүлгелерге болгаш албан черлеринге ТК-ның кежигүннериниң база харысалгалыг ажылдакчыларның үргүлчү (пятница санында) илеткелдер кылып турарын Москвага боттандырып чоруткан. Ленинчи «пятницалар» калбаа-биле нептерээн. Аажок чай чок турган хиреаинде-ле, Ленин боду ажылчы чоннарның мурнунга илеткелдерни үргүлчү кылып турган.

Ол алдарлыг чаңчыл бистиң партиявыста чурттап болгаш быжыгып турар. Масса-политиктиг ажылга шуут боду-биле киржилге коммунистерниң хөй нуруузунуң иштики негелдези апарган. Политиктиг болгаш организакчы ажыл-чорудулганың эки школазын эрткен, идея талазы-биле каңналган, эртем-билиглиг, ат-алдарлыг дыка хөй ажылдакчыларны партия өстүрген болгаш депшиткен. Олар кандыг-даа албан-дужаалга боттарын массалар-биле чарылбас холбаалыг организакчылар болгаш кижизидикчилер кылдыр көргүзүп турар.

Быжыг эзилдириглерниң Москва комбинадының чедиишкиннери билдингир. Ол бүдүрүлгениң хөй муң кижилиг коллективи планнаашкынның болгаш материалдыг идиг бериишкинниң чаа системазын ёзугаар ажылдаарынче чуртта бир-ле дугаарында шилчээннерниң бирээзи болган, күрүне планында көрдүнгенинден дөрт чүс муң рубльдиң хөй продукциязын сайгарарының талазы-биле «уткуштур планны», орулгалар талазы-биле, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле планны ол чедиишкиннинг күүседип турар. Күш-ажылдың сагылга-чурумун, ниитиниң корум-чурумун үрээр деп чүвени бо коллектив билбес.

Бо бүгүнүң талазы-биле комбинаттың партия организациязы, удуртур кадрлары, ылаңгыя ооң директору, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. П. Соловьев улуг ачы-хавыялыг. Ол чүгле билдилиг ажыл-агыйжы эвес, харын ёзулуг политиктиг удуртукчу. Ол бодунуң ажыл хүнүн цехтерге болгаш салбырларга беседалардан эгелеп, коллективтиң амыдыралын хандыр көрүп, партияның эң чугула шиитпирлериниң дугайында илеткелдерни болгаш информацияларны ажылчыннарның база инженерлерниң мурнунга үргүлчү кылып, айтырыглар болгаш харыылар кежээлеринге киржип турар.

Удуртулганың ленинчи урап аргазының үндезини массаларны бүзүредири, кижизидери болгаш организастаары болуп турары билдингир болгай. Удуртукчу кижи кандыг-даа сорулгаларны шиитпирлеп турган, ол дээрге бүгү чүүлдер талазы-биле кезээде кижилерге даяныр, оларның-биле ажылдаар, ажылчы чоннарны политика талазы-биле чырыдар, оларның идепкейин, чаагай эгелээшкиннерин калбартып хөгжүдер, оларның үнүнге эки дыңнангыр болур ужурлуг.

«Массалар-биле харылзаа... кандыг-даа ажыл-чорудулганың эң-не чугула, эң-не кол негелдези болур.:» деп, В. И. Ленин өөредип чораан болгаш «...ажылчын амыдыралдың ортузунга чурттаарынче, ону бүгү талалыг билиринче, кандыг-даа айтырыгның талазы-биле, кандыг-даа үеде массаларның хөөнүн, ооң шынныг херегледерин, чүткүлдерин, бодалдарын... чазыг чок тодарадып билиринче» удуртукчу ажылдакчыларны кыйгырып чораан.

Удуртукчу ажылдакчыларның, бистиң бүгү кадрларывыстың политиктиг ажылга киржилгезиниң улуг ужур-дузалыын XXIII съезд онзалап демдеглээн. Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң, иштикиниң болгаш делегей амыдыралының эң чугула айтырыгларының талазы-биле партия, күрүне, ажыл-агый болгаш хөй-нити ажылдакчыларының, чер-чер Советтериниң болгаш бүдүрүлгелер удуртукчуларының ажылчы чоннарның мурнунга үргүлчү илеткелдер кылган турарын хандырары эргежок чугула деп съездиге демдеглеп турган.

XXIII съездиниң соонда массалар ортузунга партийжи-политиктиг ажыл илергей-ле экижээн. Ол дээрге хамыктың мурнунда коммунистерниң, партия активиниң өлче улам калбак хаара туттунуп турарының түңнели-дир. Чижээлээрге, Украинаның Компартиязының ТК-зының кежигүннери ажылчыннарның, көдээ ажыл-ишчилерниң, студентилерниң, чогаадыкчы интеллигенцияның мурнунга политиктиг илеткелдерни үргүлчү кылып турар. Донецкиниң агитаторларының аразында — удуртукчу ажылдакчылар чүс-чүс. Омскиниң коммунистерниң дуржулгазы база өөредилгелиг. Ында партия хооркомунуң, райкомнарының, улуг парторганизацияларның чанында партия, совет болгаш ажыл-агый удуртукчуларындан политиктиг информаторларның бөлүктерин тургускан, цехтерге, тудугларга, чоннуң чурттап турар черлеринге оларның чүве чугаалап турарының үезинде чон аажок хөй чыглып келир. СЭКП-ниң Омск хоорокомунуң пленумунга чоокта чаа масса-политиктиг ажылга кадрларның киржилгезиниң дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Удуртукчу коммунист кижи чагыртканнарын чүгле илеткелдер болгаш лекциялар-биле кижизидер эвес, харын тыптып келген айтырыгларга мергежилдиг харыыларны бериш, коллективтиң сорулгаларының болгаш бергелериниң дугайында ажыы-биле чугаалашпышаан, хүн бүрү харылзажыры-биле база кижизидер ужурлуг. Кижилерни идея талазы-биле кижизидер деп, кандыг-бир онза айтышкыннарны ол манавас болгай, ол дээрге ооң партийжи хүлээлгези-дир. удуртулганың ленинчи стилиниң эргежок чугула чүүлү-дүр.

Экономиктиг реформа бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарның улам-на идепкейлиг киржилгезин негеп турар. Ол чорук политиктиг ажылды бүгү хемчег-биле экижидерин, кижилерниң инициативазын, ажыл-агыйжызын хүн бүрү хөгжүдерин, коллективтиң харысалгазын бедидерин, күш-ажылдың болгаш күрүнениң сагылга-чурумун быжыглаарын бүдүрүлгелерниң парторганизацияларынга болгаш удуртукчуларынга хүлээдип турар.

Массаларның ёзулуг кижизидикчизи болгаш организакчызы болур төлээде, удуртукчу бүрүзү хамыктың мурнунда партияның политиказын боду хандыр билир, амыдыралче хандыр кирер, дуржулганы мөөңнеп алыр, а ону чедип алыр төлээде, могаг чок өөренир, бодунуң идейлиг, профессионалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидер херек. Моон ужурунда СЭКП Төп Комитеди кадрларның марксисчи-ленинчи белеткелинче болгаш теоретиктиг каңналышкынынче онза кичээнгейни салып турар. Чер-черниң партия организациялары удуртукчу ажылдакчыларның бүгү талалыг билиглиг болурунуң дугайында үргүлчү эки сагыш салып, оларны пропаганданың болгаш агитацияның эртемчи аргазы-биле, кижизидилгениң уран аргазы-биле чепсеглезе чогуур.

Массаларга партия кежигүннериниң, удуртукчуларның аттар алдары болгаш салдары ажылга, хөй-нити амыдыралынга, чуртталгага оларның хууда үлегер-чижээнден шуут хамааржыр. «Чаагай үлегер-чижек чүс сөстен дээре» деп үлегер домакта чугаалап турар болгай. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң, арыг-силиг аажы-чаңның үлегерин көргүзер, бодунуң байдалы-биле көөргеттинмес, бөдүүн болгаш кижилерни кичээнгейлиг көөр, оларның дугайында партийжи сагыш салып чоруур кижилерни хүндүлеп көөр бис. Ынчалзажок кижизидикчи ажылга удуртукчунуң бодунуң киржилгезиниң кайы хире улуг ужур-дузалыын барымдаалап көрбес, кижилер-биле дириг харылзааны херексевес, харын дужаалдарының болгаш айтышкыннарының күжүнге даянып ыкеаар шак ындыг удуртур ажылдакчыларның ам-даа эвээш эвес болуп турары хараадаңчыг. Кижизидилге дээрге партия организациязының херээ-дир, а мээң дээрге ажыл-агый-ла болгай дээр сөстерни оларның чамдыктарындан дыңнап болур. Ам эртип турар отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунистер ындыг бодалдарны буруу шаап, масса-политиктиг ажылды херексевес, ажылчы чоннарның негелделерин, оларның сагындырыгларын болгаш саналдарын кичээнгейлиг көрбес ындыг кижилерни шыңгыы шүгүмчүлеп турары билдингир болгай.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң айтышкыннарын совет кижилер боттарының эрес-шудургу ажылы-биле амыдыралда боттандырып, Улуг Октябрьның бежен чылын төлептиг уткуурунга белеткенип турар. Партия организациялар, бүгү коммунистер алдарлыг ленинчи чаңчылды эдербишаан, массалар-биле харылзаазын могаг чок быжыглаар, коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелерни чедип алырынче ажылчы чоннарның чогаадыкчы энергиязын мөөңневишаан, коллектив бүрүзүнге идея-кижизидилгелиг болгаш организакчы ажылды хүн бүрү чорудар хүлээлгелиг.

КӨДЭЭ ТУДУГ

СЭКП Төп Комитединиң (1965 ч.) март Пленумунуң соонда көдээ ажыл-агыйга капитал салыышкын улам көвүдээн. Партияның XXIII съездизи көдээге чүгле бүдүрүлге тудугларын калбартып дүргедедирин эвес, ооң-биле кады культура-амыдыралдың болгаш чуртталганың тудугларынче улуг кичээнгей салырын база чугулалап айыткан.

Коммунистиг партияның, Совет чазактың чон, кижилер дугайында ол сагыш човаашкынының ачызында бистиң көдээ улам чаартынып турар. Тываның суурларында чаа-чаа кудумчулар калбарып, чуртталганың чаагайжыдыр кылдынган бажыңнары, клубтар, школалар, магазиннер, уруглар албан черлери, амыдырал-хандырылга мастерскаялары немежип турар. Бо хүннерде мал фермалары азы хову турлаглары, септелге мастерскаялары азы дузалал бүдүрүлге черлери кылбайн, чаа тудуглар организаставайн турар ындыг колхозтар болгаш совхозтар чок, кайда-даа, бүгү-ле черде чаартылга, тудуг-ла, тудуг.

Бо чылын республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга капитал тудуглар чарыгдалынга күрүне 14,5 миллион рубль берген, ол болза 1965 чылдыындан барык үжен хуу көвүдээн. Беш чылдың баштайгы чылында көдээ тудуг талазы-биле бердинген хөреңгини шиңгээдип алырынга организастыг чамдык хемчеглер алдынган. Ооң түңнелинде Тываның колхозтарында болгаш совхозтарында ам 15,4 муң дөрбелчин метр чуртталга шелү кылдынган, ол болза 410 ажыг өреге чаагайжыдыр кылган чуртталга бажыңнарын алганы болур.

Кандыг-даа ажыл-херектиң чедиишкинниг болуру партийжи-организастыг болгаш масса-политиктиг ажылдың деңнелинден кол хамааржыр. Көдээ тудуг талазы-биле республикада амгы көргүзүглер «Сүт-Хөл», «Улуг-Хая», «Көк-Тей» совхозтарда, Барыын-Хемчиктиң «Большевик», Каа-Хемниң «Коммунизмче орук», Чөөн-Хемчиктиң СЭКП XXII съездизи аттыг колхозтарда бедик, ында ажыл организастыг чоруп турарын айтыры чугула.

Бир эвес ажыл-херекти шупту черлерге ынчаар башкарган, көдээ тудугнуң ажылын эки удурткан болза, бо талазы-биле республикада көргүзүг амгызындан ыракта бедик болур турган. Чылдың баштайгы он айларында түңнелден алырга, республикада ниитизи-биле мал тудугларынга көрдүнген хөреңгиниң чүгле 35,7 хуузун, чуртталга бажыңнарынга чарыгдалдың 41,3 хуузун шиңгээдип алган, капитал септелге талазы-биле көргүзүг оон база улуг дээредевес. Бо чугула ажылдың Эрзин, Таңды. Бии-Хем, Бай-Тайга районнарда, «Тыва» совхозтуң Хөндергей, «Шекпээрниң» Дөң-Терезин салбырларында, Чөөн-Хемчиктиң «Искра», Улуг-Хемниң Жданов аттыг колхозтарында онза хожудап турарын айтыр херек.

Көдээ тудугнуң ажылында ол бүгү четпестерниң кол чылдагааны удуртулганың кошкаанда. Бисте тудуг материалының курлавыры хөй, ону чогуур өйүнде белеткеп алырынга күш четчир, тудуг ажылын организастаарынга, ооң темпизин дүргедедип, шынарын экижидеринге мергежилдиг кижилер бар. Хамык ужур ажыл-херекти билдилиг башкарарында.

Мурнуку чылдарга бодаарга, көдээ тудугнуң ажылын экижидеринге, темпизин дүргедедиринге, продукцияның шынарын улам экижидеринге таарымчалыг байдал тургустунуп турар. Каа-Хем болгаш Эрзин районнарда колхозтар аразының тудуг организациялары ажылдап турар. Ол ышкаш республиканың барыын талакы районнарынга тудуг кылыр ПМК-463 (кежүп чоруур механизастаттынган колонна), а чөөн талакы районнарның ажыл-агыйларынга ПМК-62 тудуг организациялары улуг ужур-дузалыг болуп турарын айтыры чугула.

Чадаанада № 463 кежүп чоруур механизастаттынган колонна бо чылын биче эвес ажылды кылган. Ниитизи-биле чылда 1492 муң рубльдиң тудуг ажылын кылыр планын он айларда безин 1485 муң рубль чедирген. Чижээ, ооң Улуг-Хемде участогу 1964 дөрбелчин метр чуртталга бажыңын, 1600 хойга дөрт, 165 бызаага ийи кажааны, бир чунар бажыңны ажыглалда киирген. Чөөн-Хемчик болгаш Барыын-Хемчик районнарда участоктарның көргүзүү база эки болуп үргүлчүлеп турар.

Көдээ тудугнуң ажылында бар улуг четпестерни дарый чайладырынга боттуг хемчегни алыр херек. Ол ышкаш колхозтарда, совхозтарда эки ажылдыг тудуг бригадаларының дуржулгазын калбартыр, мергежилдиг бызаңчыларның, мастерлерниң үлегерин бүгү-ниитиниң болдурар дээш организакчы болгаш кижизидикчи ажылды партия, совет, профэвилел организациялары хүн бүрү чорудар ужурлуг.

Кыш келген. Республикада чамдык колхозтар болгаш совхозтар мал кажааларының чедишпезинден, техника септээр мастерская, автомашинага гараж чогундан бергедээшкинге таваржып турар. Амгы кол сорулга болза дарый ажыглалга киирер тудугларже кичээнгей салыры, өлче күштү угландырары болур. Чыл төнчүзүнге чедир ам-даа хөй ажылды кылып ап болур.

Моон-биле кады келир чылдың тудуунга белеткелди амдан эгелеп хынамчалыг чорудары чугула. 1967 чылда колхозтарга болгаш совхозтарга 30 муң дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыңнарын, 200 ажыг бүдүрүлге тудугларын, 35 чунар бажыңны, культура-амыдыралдың өске-даа чугула тудугларын кылыры көрдүнүп турар. Бо сорулганы шевергин боттандырары дээш ажыл-агый бүрүзү бызаңчылар бригадазын тургузар, тудуг материалы белеткээр звеноларны организастаар, оларга чугула херектиг чүүлдерни хандырар, аът болгаш автомашинаны быжыглаар ужурлуг.

Көдээ тудугнуң экономиказынче ханылап кирерин, тудугну дүрген, шынарлыг чорутпушаан, ону чиик бот-үнелиг болдурарын амгы үениң амыдыралы негеп турар. Тываның тудугжулары бодунуң мурнунда салдынган ол чугула сорулганы чедиишкинниг күүседип шыдаар. Совет эрге-чагырганың бежени чылынче кирип тура, бүгү-улусчу ол байырлалга белектиг ужуражыр дээш олар социалистиг чарыштың ээлчээнде улуг соруктуг ажылдап турар.

Немелде орулга

Кызылдың автосептелге заводу бо айның бүдүрүлге планын ноябрь 20-де 110 хуу күүсеткен. Чыл программазын бо коллектив Совет Конституцияның хүнүнге чедир доозарын хүлээзинген. Ол дээрге арткан хуусааның дургузунда 50 муң рубльдиң продукциязын пландан ажыр бүдүрери-дир. Өскээр чугаалаарга, 80 автомашинаны, 85 комплект агрегатты немей септээри, а ол дээш 20 муң рубльдиң немелде орулгазын алыры-дыр.

◆

ЧАА КУДУК

Александр Дикаревке баштаткан «Тыва суг тудуу» тудуг-монтаж эргелелиниң отряды мал семиртир «Шивилиг» совхозта улуг, ханы кудук казып турар. Чер өрүмнээр ажылчыннар шудургу ажылдап, хүн нормазын 130 хуудан кудулатпайн келгеннер. Иван Сафроновтуң удурткан бригадазы эң өскү чедиишкиннинг болуп, фермаларга эргежок чугула кудукту казып доозарының ырында келген.

М. ИГОРЕВ.

Юбилейлиг чылдың күш-ажылчы ээлчээ

«Сүт-Хөл» совхозтуң саанчызы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Ховалыг Шоңдайты чыл бүрү бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Бора-Тайга салбырның Ортаа-Тал сүт-бараан фермазының саанчыларының чарыжынга ол бо чылын тиилекчи болуп турар. Эрткен он айларның түңнелинде эш Шоңдайты бодунга быжыглаан инек бүрүзүнден 1982 кг сүттү саггаш, 1250 кг сүт саар дээн чыл планын дыка ажырган. Ниитизи-биле 33 тонна 694 кг сүттү сагган.

ЧУРУКТА: саанчы Х. ШОҢДАЙТЫ.
Г. СИРОТИННИҢ фотозу.

Бижиктиг-Хая фермазында

Кышка уткуштур «Барлык» совхозтуң бо сүт-бараан фермазы элээн эки белеткелдиг ужурашкан. Ажылчыннар 20 ажыг сараат сигенни фермаже мырыңай чоок тургускан. Ийи муң гектар тараа саваны сарааттаттынган. Үш кезек черде инек кажааларын эки септээн.

Фермада малдың кышкы туруш байдалы эки. Эрткен кварталдарда сүттүң саалдазының болгаш күрүнеге дужаалдазының планын ооң коллективи ажыр күүседип келген. Куулар Хажыт, Саара Саая, Х. Александр бир инектен-не 1800—2000 кг сүттү саап алган. Ынчангаш олар алган хүлээлгезин күүседип турар. Бижиктиг-Хая эки оъттуг, кара суглардыг, мал чеми бо чылын мурнуку чылдарнындан хөй белеткеттинген.

М. ДЫЛАЙ.

БЕДИК КӨРГҮЗҮГНҮ ЧЕДИП АЛГАН

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң Хайыракан салбырының семиртилге малының кадарчылары бо чылын эки түңнелдерни чедип алганнар. Чамдык кадарчылар кадарган малын дужаапканнар.

Ондар Биче-бут. Ондар Достай-оол олар 760 иртти хүлээп алырда ниити деңзизи 34,2 тонна турган. Бир ай иштинде кадарып семирткеш, Кызыл хоорайның «Сукпак» совхозунга эккеп дужаарга 4.5 тонна немелде деңзилиг болган. Кадарчы Александр Чамбалдың семирткени 430 баш иртиниң дириг деңзизи бир башка онааштыр ортумаа-биле 45 кг болган. Кадарчы Түлүш Допуй-оол 380 баш иртиниң бирээзинден-не ортумаа-биле 2 кг немелде деңзини алган.

Салбырның кадарчыларының дужааган малын «Сукпак» совхозтуң мал хүлээп алыр тускай эртемниглери бирги болгаш ийиги черге хүлээп алгаш, кадарчыларга макталдыг документилерни тывыскан.

Т. КҮНЗЕҢ-ООЛ.

Хөглүг үннер

Ак-Довурак — аныяк хоорай. Ол хүн бүрү өзүп, сайзырап, бүдүрүлге болгаш чурттталга бажыңнары каракка көзүлдүр-ле калбарып бар чыдар. Чоокта чаа аңаа немештир база бир ийи каъттыг бажың ажыглалга кирген.

Ишти, дашты арыг-силиг, чырык-чылыг, делгем, каасшиник өрээлдерлиг бажың. Ооң даштында янзы-бүрү ойнаарактар, селгүүстээр шөлчүгештер бар. Бо болза 240 орунниг ясли-сад-тыр. Мында ам дээрезинде 85 уруглар, чаңгыс адаиениң төлдери дег омак-хөглүг, найыралдыг чурттап турар.

Амдызында ясли-садта дүн-хүнде турар уруглар чок, сөлзүреди болур. Бичии чаштарны янзы-бүрү оюннарга, чурулгага өөредип, чаа-чаа ырларны айтып берип турары чаңчыл болу берген. Ынчангаш оларның хөглүг үнү, ыры-шоору чаңгыланып, үргүлчү-ле үзүктелбес.

Ясли-садтың коллективи колдуу-ла аныяктар, 10—11 класс дооскаңнар. Ооң эргелекчизи К. А. Тараканова хөй чылдарда ажылдап келген дуржулгалыг кижи. Олар Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың бичии чаштар дугайында сагыш салыышкыны дээш кызымаккай ажылдап, бичиилерни культурлуг, чараш аажы-чаңга кижизидери дээш бүгү күжүн, билиин, аргаларын берип турары өөрүнчүг.

Ч. БАДЫ-САГААН.

Немелде төлевир

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң баштаар чери СЭКП ТК-ның март Пленумунуң мал ажылдакчыларының материалдыг сонуургалын көдүрер дугайында шиитпиринге үндезилээш. хөй дук болгаш хураганнар алган мурнакчы малчыннарга акша болгаш натураның шаңнал төлевирин тывыскан. Хөй дук алган 14 хойжуга ниитизи-биле колхоз 2237 рубльди төлеп берген. Малчын бүрүзү 120-ден 172 рубльди алган. Эң эки кадарчылар Көк Шанмак 170. Саал Хирлиг-оол —165. Хертек Баалан — 168 рубль түңнүг немелде төлевирни алганнар. Хөй хураганнар камгалап өстүрген малчыннар Саая Хирлиг-оолга — 3. Хертек Бааланга — 3, Көк Хертекке — 2 хураганны база бергилээн.

Ноябрьның төнчүзүнде

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың Монгуш Караоолга удурткан забойщиктер бригадазы ноябрьде 25 тонна даг-дүгү холуксаалыг руданы казып тыпкан. Күш-ажылчы, демниг коллектив ук даалганы ноябрьның 20-де күүседипкеш, ам декабрь айның үлүү-биле ажылдап турар. Совет конституцияның хүнүнге чедир забойщиктер барык чээрби ажыг тонна даг-дүгү холуксаалыг руданы бээрин шиитпирлээн.

Забойщиктер Самбуу Куулар, Көрген-оол Кара-оол, Шевер-оол Ооржак, Кончук Салчак, Ойдуп Элег-оол, Адыг-оол Ооржак, Солун-оол Ооржак болгаш Лама-Сүрүң Ооржак тергиин эки ажылдап турарлар. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарышты бригада кежигүннери эки удуртуп турар.

Транспорт, бүдүрүлге коллективтеринде

Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарыш Кызылдың пассажир автоажыл-агыйчериниң чолаачыларының болгаш кондукторларының аразында калбарган. 60 ажыг кижи беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалгаларын күүсеткен.

Ам 1967 чылдың апрельдиң үлүүн ажылдап турар чолаачыларга эштер Борисов, Макеев, Ложкин болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

• • •

Найысылалдың энергетиктери долу күш-биле ажылдап эгелээннер. Электростанцияның материалдыг баазазын экижидери-биле ында 20 тонна хемчээлдиг буc бээр котёлду ноябрьның төнчүзүнде ажыглалга киирер деп турар. Ол ышкаш, бо чылдың төнчүзүнде база бир беш дугаар котёлду ажыглалга киирер.

• • •

Кызылдың эът комбинады эътке мал согар ажылдың темпизин дүргедедип эгелээннер. Мында ам дүн-хүнде-ле 2000 баш хойнуң эъдин сайгарып, белеткеп турар апарган. Күш-ажылды шын организастааның түңнелинде мал согар, эът сайгарар бригадалар эки күш-ажылчы базымны алганнар. Ам дөрт бригадалар социалистиг чарышты калбартып турар болгаш бо удаада Спирина, Морозова оларның бригадалары эң дээре күш-ажылчы көргүзүглерлиг.

Ажылчындан мастер чедир

Кызылдың эът комбинадының ажылчыны Анна Ивановна Суходоева ук бүдүрүлгеге 11 чылдың дургузунда ажылдап келген. Ооң эртиен оруу өске ажылчыннар-биле бир дөмей. Бедүүн ажылчындан эгелээш, бүдүрүлгениң мастеринге чедир депшээн.

Кажан Анна Ивановна бүдүрүлгеже кээп турда, эът комбинады амгы дег эвес, бичии, чүгле колбаса кылыр цех турган. Улуг эвес коллективке келген аныяк уругну техниктиг ажылчынга хүлээп алган. Күш-ажылга кызымаккай болгаш биче сеткилдиг ажылчын өскелерниң кылган ажылынга үргүлчү дузалажып, нарын бүдүрүлгениң мергежилинге чоорту өөренип эгелээн. Эртен, кежээ хамаарышкан өрээлдерни аштап кааш, хүнзедир-ле эът кезиен, колбаса кылган ажылчыннар-биле кады ажылдап хүнзээр турган.

Удатпаанда Анна Ивановнаны эът аңгылап кезер цехке ажылчын кылдыр депшиткен. Ооң эгелээш-ле колбаса бүдүрүлгезиниң өске-даа нарын аргаларын шиңгээдип апкан. Колбасага херевлээр эътти кандыг янзылыг аңгылап кезерин, аңаа кандыг холуксааларны немээрин, ону канчаар савалап, кадырарын Анна Ивановна дуржулгалыг эш-өөрүнден чүгле өөренип алган эвес, харын-даа бо ажылга өскелерни өөредип эгелээн. Бүдүрүлгениң мурнакчы ажылчыны аъш-чем бүдүрүлгезиниң технологиязын мурнакчылардан айтыртып алырындан аңгыда, ооң дугайын тускай брошюралардан номчуп өөренип турган.

Комбинаттың администрация чери мурнакчы ажылчынның бүдүрүлгечи өзүлдезин деткип, чаа мергежилдерни чедип алырынга улуг дузаны көргүзүп турган. Бо бүгүнүң түңнелинде бедүүн ажылчын чораан Анна Ивановна Суходоева бүдүрүлгениң мастеринге чедир депшээн.

Бүдүрүлгеге хөй чыл дургузунда ажылдап келген бедүүн ишчиниң ажылын бедик-биле үнелеп көргеш, Анна Ивановна Суходоеваны аъш-чем үлетпүрүнүң Хүнүн таварыштыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаан.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ сөзү болгаш фотозу.

Комсомол амыдыралы

Аныяктар—ажылдап тур

Республиканың эң ырак булуңнарының бирээзи болур Мугур-Аксында «Малчын» колхоз ажылдап турар. Ында ажыл-агыйның кол адыры чүү болуп турарын колхозтуң ады боду-ла тодарадыр. Мал ажылдыг бо артельдиң экономиказын хөгжүдер, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң болгаш ВЛКСМ-ниң XV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш комсомолчулар болгаш аныяктар мында база-ла чүткүлдүг ажылдап турарын демдеглээри чугула.

Хой кыргылдазының үезинде Мугур-Аксы болгаш Бөрбак-Арыг пунктуларынга ажылдаан 90 ажыг кыргыкчыларның 63-жү комсомолчу оолдар, кыстар болган. Олар шалыпчы неделялар чарлааш, бүгү 25 муң 989 хойнуң 18 муң 940-ын кыргаан.

Колхозтуң чеди сүт-бараан фермаларында 54 саанчыларның 37-зи комсомолчулар болгаш аныяктар. Тос айлар иштинде олар 178 чыгыы тонна сүттү сагган болгаш чыл планының 80 хуузун күүсеткен. Ол-ла үе иштинде бир сарлыктан-на 290—330 кг сүттү саары ындыг-ла белен эвес онаалда. Ол сорулганы Арыя Хертек, Салчак Өшкү-Саар, Саая Өпей, Салчак Кара олар күүсеткилээш, мурнакчылар болгулаан. Комсомолчу Кара-оол Дыртый хойжуларның чарыжынга тиилээн.

Чуртталга тудугларынга хереклээр 143 муң тууйбуну кылырынга чүгле комсомолчу-аныяктар эвес, харын пионерлер болгаш школачы уруглар идепкейлиг киришкен. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга болгаш В. И. Ленинниң төрүттүнге-ле чүс чыл болганынга күш-ажылчы белекти тудуп сунар деп шиитпирлээн бис. Ол болза 320 олуттуг школа тудуу болуп турар. Ону 1967 чылда ажыглалга киирер дээш ажыл-иш бисте чоруп турар. Үш айлар иштинде бистиң комсомолчуларывыс 67 муң рубльдиң ажылын кылырын 82 муң 400 ажыг рубль кылдыр күүсеткен. Аныяк тудугжулар Саая Күдүс-оол, Доңгак Өшкү-Саар, Кыргыс Эрес-оол, Зоя Дамба, Иргит Давылдай, Дарья Севик олар шалыпчы ажылдап, хүн бүрүнүң ажыл нормазын 120 хуудан өрү күүседип келгеннер. ВЛКСМ-ниң Бай-Тайга райкомунуң путёвказы-биле Бай-Тал ортумак школазының доозукчулары бо тудугга кээп эки дузалашкан.

Комсомолчу-аныяктарның ажыл-амыдыралында солун болгаш хөглүг чүүлдер-ле хөй. Комсомол хуралдары үргүлчү болуп келген. Аныяктарның ажыл-ижиниң, өөредилгезиниң болгаш культурлуг чуртталгазының айтырыгларын ол хуралдарга чугаалашкылаан. Ал. Даржаaның «Эрниң эрези», Б. Будажиниң «Ыржым булуң», О. Сагаан-оолдуң «Баян-талалың кижизи» деп чогаалдарынга номчулга конференцияларын болуп эрткилээн.

Кижилерниң амыдырал-хандырылгазы талазы-биле негелделеринге сагыш салышкыны дээш эки ажылдап турар аныяк садыгжылар Достай Сержинмаа, Мая Доңгак, автолавка садыгжылары Иргит Хандыңмаа оларны черле адап мактаарын күзенчиг.

Ынчалза-даа бисте четпестер чок дээни ол эвес. Четпезивисти бодувус илередип, ону чайладырының хемчеглерин ап турар бис. Аныяктарывыс аразында чалгаа, ажылдан оспаксыраар кижилер бар. Ону комсомол организациязының ажылының четпези деп миннип көрүп турар бис. Мал ажылында улуг четпестер бар. Ындыг четпестер чайлаттынган турзун дээш кижизидилгелиг, культура-массалыг ажылдарны улам күштелдирер бис.

Х. САЙДАКПАН,
Бай-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң комсомол комитединиң секретары.

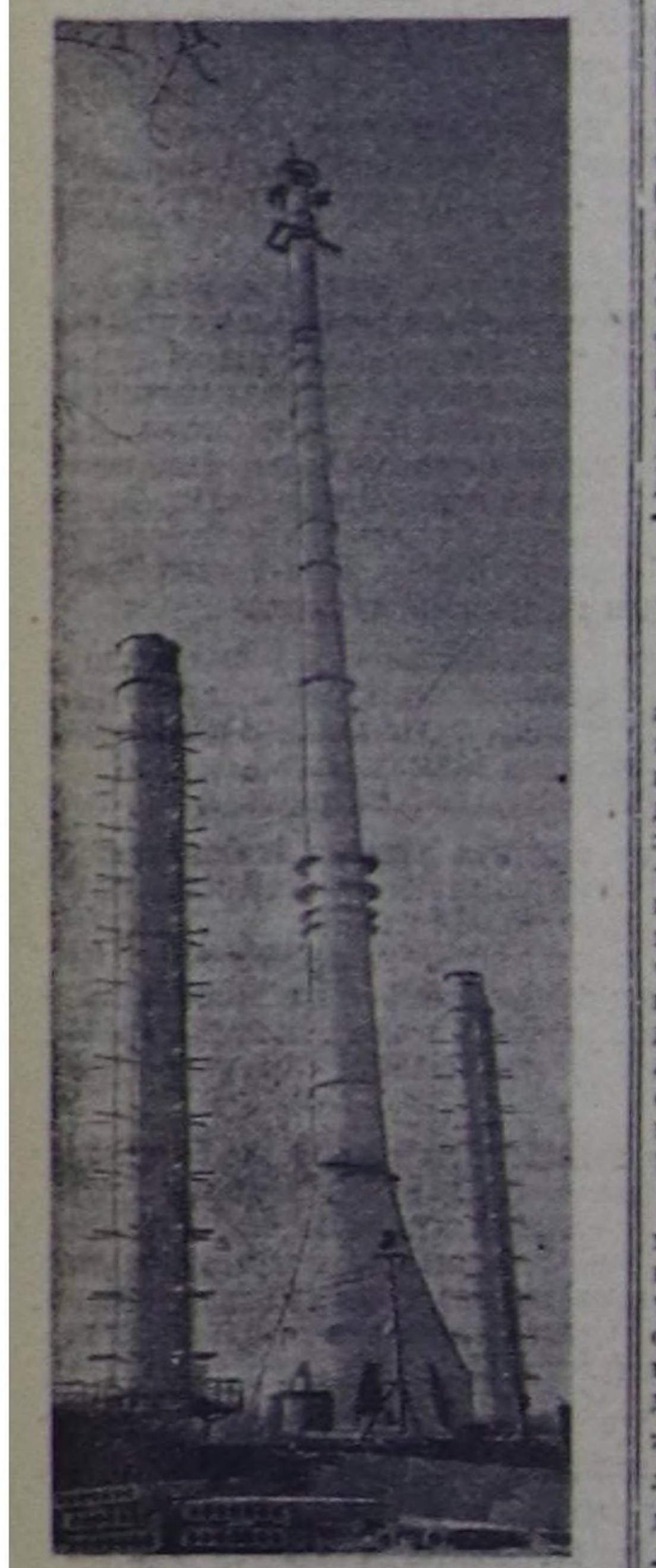

МОСКВА БӨГҮН. Останкинде телевизия суургазының тудуувда антеннаны тургузарынга белеткел чоруп турар.

Чыын эптеп каан хевир-биле бедии 140 метр болур антенналың конструкциязын беш тускай стендилерге эптеп кылган. Ол секцияларның ийизин бо чурукта антенна-биле кожа көргүскен. 385 метр бедик суургага антенналың конструкциязын көдүрүп үндүрерин техниктиг тускай краннарның дузазы-биле боттандырар.

Фото Н. Грановскийниң.
СЭТА-ның фотохроиказы.

Күзелинге четкен кыс

— Мындыг кончуг күчүлүг машинаны чаңгыс кижи олурупкааш, шимчедип чоруй баар, берге-ле мергежил-дир. А чогум ол машиналарның күжү черле кайгамчыктыр. Тракторларны көрүңердаан. Хөй андазыннарны сөөртүп алгаш, кур черниң хөрзүнүн анаа-ла андарып кааптар. Ыяш сөөрткен автомашинаның кончуун, көрем! 15—20 дыттарны чаңгыс угда аппаар. Оларның механизмин өөренип алгаш, оларны башкарып ажылдаан болза...

Элегес чурттуг Маша Сымчааның механизатор азы чолаачы болур дугайында күзели ынчаар төрүттүнген. Комбайнның ажылдаарын ол база-ла сонуургап көрүп чораан. Чиик машиналарның чаражын, ырак, чоок черлерже чорууруңга ооң эптиин ол кончуг магадап көрген.

— Техника башкарар бир-ле мергежилди чедип алыылынарам, уруглар — деп, Маша бодунуң өөрүнге чугаалаан. Ынчаарга олар чүгле каттыржып каар, «Кайда херээжен кижи машина башкарып чор, көрдүң бе?» дижип, харын удур кыжырып каар болганнар.

Ынчалза-даа Маша күзелче чүткүлүн кошкатпаан. Механизмни билип алыр төлээде, септелге черинге ажылдаар-дыр деп ол шиитпирлеп алган. Мергежилдиг слесарьлар ону ажылга өөредип турган. Маша хүндүс шак ынчаар ажылдавышаан, кежээ чолаачылар курузунга өөренип турган. Бергелер-даа таваржып-ла турар. Ынчалза-даа Маша ол бергелерни туруштуу-биле ажып эртип келген. Өг-бүлелиг, уруг-дарыглыг-даа апарган.

Маша өөредилгезин шиитпирлиин-биле уламчылавышаан тургаш, 1963 чылда чолаачы мергежилди чедип апкан. Ам Кызылдың пассажирлер АТА-зының мурнакчы чолаачы-комсомолчузу Мария Николаевна Сымчаанга СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока чоокта чаа «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медальды тывыскан.

Ф. КРУГОВОЙ.

Хуралга болган чугаа

Кызылдың кодээ ажыл-агый техникумунуң комсомол организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралы болуп эрткен. Комитет секретары Галина Куркова илеткел кылгаш, комсомол комитеди эрткен отчёттуг чыл иштинде чүгээр ажылдаан дээрзин демдеглээн. Илеткел талазы-биле санал-оналсолчуушкунунга комсомолчулар идепкейлиг киришкен.

Отчёттуг чылда комсомолчуларның саны 341 кижи турганындан 501 чедир өскен. Ол болза сургуулдар ортузунга коммунистиг кижизидилге ажылының экижип турарының түңнели-дир дээрзин хурал демдеглээн. Техникумнуң коллективи эрткен ийи чылда улаштыр Кызылдың өөредилге черлериниң уран-чүүлдер көргүзүглеринге бирги черни ээлеп келген.

Сургуулдар ортузунда спортчу хемчеглер массалыы-биле чоруп келген. Спорттуң болгаш күш-культураның янзы-бүрү секциялары ажылдап турар. Ылаңгыя хол бөмбүүнүң, баскетболдуң, хостуг хүрештиң, бокстуң, самбонуң болгаш штанканың секцияларынга комсомолчу-аныяктар идепкейлиг киржип келген. Баянистер, киномеханиктер, фотографтар, агрохимиктер болгаш танцыыры бөлгүмнеринде хөй сургуулдар киржип турар.

Комсомол хуралы четпестерни база айыткан. Комсомолчулар болгаш аныяктар-биле тускайлап чорудар ажыл амдаа кошкак. Чурум үрээр, техникумдан үндүртүр чоруктуң фактылары бар. Чамдык комсомолчуларны техникумдан үндүргүжеге чедир хемчег албайн, оларның чазыгларын чогуур үезинде билиндирбейн турган чорукту комсомол организациязының четпес ажылы деп хурал санаан.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга чаа-чаа чедиишкиннерлиг ужуражырынче угланган доктаалды отчёт-соңгулдалыг хурал хүлээп алган.

Д. ДАМДЫН.

Партком бюрозунда

Келир чылдың солуннарын болгаш журналдарын чагыдып ап турарының дугайында айтырыгны чоокта Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозта партия комитединиң бюрозунга чугаалажып көрген. Аңаа партия эге организацияларының секретарьларын, салбырлар эргелекчилерин, харылзаа конторазының салбырлар эргелекчилерин чалап олуруштурган.

Хайыраканда № 3 салбырда (эргелекчизи эш Чадамба, партия организациязының секретары эш Баазан) парлалга чагыдылгазы багай эвес чоруп турарын бюро демдеглээн. Бо ажылга харылзаа конторазының салбыр эргелекчизи эш Шивиден база эки киришкен.

Ындыг болза-даа совхозтуң чамдык салбырларында парлалга тарадылгазы четпес чоруп келген. Ылаңгыя Арыг-Бажының № 1 салбырында 680 чагыдылганың чүгле 350-ни кылдынган. Көк-Чырааның № 2 салбырында байдал оон дээредевес. Ниитизи-биле совхозтуң бүгү черлеринге таратса чогуур 2230 чагыдылганың чүгле 1500-зү бижиттинген. Чамдык харысалгалыг ажылдакчылар безин чагыдылга чок болгулаан.

Парлалга чагыдылгазынга идепкейлиг киришкен эштерни бюро хуралынга демдеглээн. Ындыгларга хөй-ниитиниң парлалга тарадыкчызы эш Егорова, зоотехник эш Курнутов, Көк-Чыраа сес чыл школазының директору эш Комбуй-оол, ында партия эге организациязының секретары эш Уйнук олар хамааржырлар.

Партком бюрозу чугаалашкан айтырыгның талазы-биле чогуур хемчеглерни алырын ылаңгыя республика солуннарын чагыдырын ам-даа үргүлчүлеп турар.

О. ДАВАА.

Кызылдың мурнакчы бүдүрүкчүлериниң бирээзи — автосептелге заводунда херээжен ажылчыннар эвээш эвес. Оларның бирээзи Августа Васильевна Чебурашкина ховар мергежилдиг кижилерниң бирээзи. Заводка чеди чылдың дургузунда токарьлеп келген.

Мурнакчы ажылчын Августа Васильевна ам келир чылдың үлүүнге ажылдап, хүн нормазын үргүлчү 2 катап ажыр күүседип турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Эрес-соруктуг тудугжу

Тудугжунуң мергежилин эң-не чылыг сөстер-биле мактаар. Ынчанмайн канчаар, бистиң чечектелген хоорай, суурларывыс, фабрика, заводтарывыс, көвүрүглеривис, оруктарывыс дээрге тудугжунуң соонда артып каар байлаавыс-тыр.

Бо профессияның кижилерин берге болгаш романтиктиг ажыл, ооң чымыжы, өөрүшкүзү манап турар болбайн аан. Амгы үеде, кажан бистиң долгандыр тудуг-ла, тудуг чоруп турда, мында хөй-хөй кижилер ажылдап турар-ла харын. Ынчалза-даа оларның аразында бүгү сеткилин бо берге болгаш чаагай херекке берген, ёзулуг тургузукчу кижилерни өскелеринден ылгаары берге эвес. Олар тывынгыр, улуг-даа, биче-даа ажылды бүдүмчелиг кылыр, ооң түңнели кандыг болурун сонуургаан чоруурлар.

Мындыг соруктуг, бүдүштүг кижилер Ак-Довурак — Абаза орук тудуун элээн каш чылдарда тудуп келгеннер. Оларның бирээзи — Михаил Ковшинниң дугайын чугаалаксай-дыр мен.

Бо орук бойдустуң кадыг-берге байдалында туттунуп турарын солуннардан хөй катап номчаан, ону билир болгай силер. Ынчангаш маңаа чаныш-сыныш чок, туруштуг кижилер шылгараар.

Михаил орук тудуунуң эге баштайгы дажын көдүрүшкен кижи. Бо участокка ол тускай мергежилдиг келген. Электри кужу-биле демирдес чүүлдер каннап-дуңзаалаарының бедик разрядын чедип алган, ол талазы-биле ажылдаары-биле келген.

Тудуг эгелээри билек Ковшин бергелерге таварышкан. Чүл дээрге, маңаа электри-биле эвес, а газ-биле дуңзаалаар ажылдар хөй болган. Канчаарыл? Тудугну каггаш, хоорайже хаптар бе? Чок, Миша ындыг эвес кижи. «Эгелээнде доозар херек, орукка ыявыла арттар, дескен херек чок» деп, ол шиитпирлээн. Ынчан ол барык чаа мергежилди шиңгээдип эгелээн. Чыл эрткенде Ковшин кандыг-даа нарын каннап-дуңзаалаар болгаш демир кезер ажылдарны кылып шыдаар, мергежилдиг мастер болу берген.

Чамдыкта тудугга ооң кылыр ажылдары чок-даа апаар үелер тургулаар. Ынчан анаа дыштанып олуруп болур, бодунуң мергежилиниң ажылы төне бергенде ону кым-даа буруудатпас ийик. Ынчалза-даа Миша Ковшин достуңмес кижи. Долгандыр хайнышкынныг ажыл чоруп турда, мындыг харысалгалыг болгаш бачым үеде ол анаа олуруп шыдавас. Михаил слесарьларга, мотористерге, механизаторларга дузалажып кириптер. А чамдыкта хүүрек туткаш, орук дескилекчилеринге-даа баар.

Бо бүгүнү ол хынамчалыг, ыяк кылыр. А бир эвес херек болза, ажыл шагының соонда-даа арткаш, ажылдарындан чажам дивес. Мындыг бүдүжү дээш, ону орук тудугжулары хүндүлээр.

Дааскан ажылын ак сеткилдиг күүседиринден аңгыда, Михаил Ковшин үргүлчү чогаадыкчы болгаш чаартыкчы улуг, биче саналдарны киирген, бир-ле чүвени эткен, чогааткан чорууp кижи. Чижээ, ооң бир саналы мындыг. Металл чүүлдерни каннап-дуңзаалаар, шимчеп чорууp, ток кужу-биле ажылдаар агрегаттары ол чогааткан. Мурнунда септекчилер электри-биле чүве каннаарда ыяавыла бензинниң кывысканындан ажылдаар шимчедикчиниң болгаш каннаар трансформаторнуң дузазы-биле ажылдаар турган. Оларны ынай бээр дажыглаары эпчок турган. Ам чаңгыс агрегат боду шимчеп чорууp. А хосталган трансформатор биле шимчедикчини өскээр ажыглап база болур.

Орук тудугжузунуң өг-бүлези ажылының аайы-биле Ак-Довуракта чурттап турза-даа, Михаил Ковшин бодунуң ажылын кагбас, «ону доосчур мен» дээр. А тудуг доостурга, ол база берге, күш-ажылчы аас-кежикти дилеп чоруптар.

В. ИВАНОВ.
Ак-Довурак хоорай.

Садыгжы депутат

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырында аъш-чем магазининиң садыгжызы Доора Кырган-ооловна Ондар ажылчы чоннуң өзүп турар негелдезин хандырар дээш күжүн, билиин салып келген.

Бараан саарылгазының ай, квартал планнарын үргүлчү ажыр күүседип келгеш, ажылчын кооперацияның магазиннер аразынга шилчиир кызыл тугун бызыы-биле тудуп турар. Беш чылдың бирги чылының эрткен айларында бараан саарылгазының планын Доора Кырган-ооловна ажыр күүсеткеш, ажылчын кооперацияның баштаар чериниң Хүндүлел самбыразында кирген.

Ажылчы чоннарның садыг хандырылгазын сайзыраңгайжыдар дээш кызымаккай ажылдап чорууp, мурнакчы садыгжыны Хорум-Дагның ажылчы чоннары Чөөн-Хемчик район Совединиң депутадынга соңгааннар. Доора Ондар депутат хүлээлгезин ак сеткилдии-биле күүседип, соңгукчуларның ортузунга организастыг ажылдарны чорудуп, Советтиң шиитпирлериниң күүселдезин билдилии-биле организастап келген.

Ш. МОНГУШ.

Партия болгаш күрүне сагылга-

В. И. Ленинниң сагылга-чурумну, корум-дүрүмнү шыңгыы сагырының, организастыг чорукту бедидериниң эргежок чугулазының дугайында айтыышкыннары бодунуң ужур-дузазын амгы-даа байдалдарда бүрүнү-биле хевээр арттырып турар. СЭКП-ниң XXIII съездизи партийжи сагылга-чурумнуң, ону бүгү хемчег-биле быжыглаарының, бодунуң организациязында болгаш ниитизи-биле партияда ажыл-херектериниң байдалы дээш коммунистерниң харысалгазын бедидериниң чугулазын онзалап демдеглээн. Партия, совет организациялар болгаш ажыл-агый органнары күрүнениң сагылга-чурумун быжыглаар дээш база шиитпирлиг демиселди чорудар ужурлуг деп, съезд айыткан.

Сагылга-чурум дээрге устав-биле, хоойлулар-биле, дүрүм-саавырлар-биле көрдүнген чогуур корум-чурумга ыяавы-ла чагыртыры болур. Сагылга-чурум кымга хамааржып турарындан холбаштыр партияның, күрүнениң, профэвилелиниң, комсомолдуң, күш-ажылдың, шеригниң болгаш оон-даа өске сагылга-чурумнар туруп болур. Партияның сагылга-чуруму — марксисчи партияның организастыг үндезиннериниң бирээзи-дир, оларны ооң үндезилекчизи болгаш баштыңчызы В. И. Ленин ажылдап кылган. Ол сагылга-чурум СЭКП-ниң Программазының болгаш Уставының негелделерин, партияның шиитпирлерин, коммунистиг моральдың принциптерин коммунистерниң болгаш партия организацияларының күүседиринин шиитпирлиг негелдези болур. Бо чүүлден партия болгаш күрүне сагылга-чурумунуң ленинчи принциптерин көрүп болур.

• • •

I. Эң шыңгыы сагылга-чурум—марксисчи-ленинчи партияның организастыг үндезиннериниң бирээзи

Ленинчи партия болза, капитализмни штурмнаарынче, пролетариат диктатуразын тургузарынче, чаа ниитилелди—социализмни, коммунизмни тургузарынче ажылчы чоннарның калбак массаларын бодунуң соо-биле эдертип шыдаар аргалыг, ажылчын ангының авангарды, ооң мурнакчы, мөзүрелдиг болгаш организастыг кезии кылдыр тыптып келген. Буржуазия-биле эвилелжилгениң политиказын чорудуп турган II Интернационалдың реформисчи, социал-демократтыг партияларындан — эрги хевирниң партияларындан ылгаштыр, улуг Ленинниң үндезилеп тургусканы бистиң партиявыс төөгүлүг аренага революсчу демиселчилерниң болгаш чаа ниитилелдиң тургузукчуларының партиязы болуп кирген. Аңаа характерлиг чүве болза идейлиг болгаш база организастыг сырый каттыжыышкын, партияның бүгү кежигүннеринге бир дөмей албан болур чаңгыс аай мөзүрелдиг сагылга-чурум ол болур.

Коммунистиг партияның чаагай сорулга-бодалдарынга ооң организастыг тургузуунуң принциптери, ооң иштики амыдыралының Уставта быжыглаттынган норма-чижектери болгаш дүрүмнери дүгжүп турар.

Марксисчи-ленинчи партияның организастыг тургузуунуң удуртур принциви демократтыг централизм болуп турары билдингир болгай. Партияның иштики демократиязы партияда бүгү хемчег-биле хөгжүп турар, ооң удуртур органнары соңгулдалыг болгаш бодунуң организацияларынга отчёттуг болур, партийжи массаларның инициативазы болгаш бот ажыл-чорудулгазы калбак нептереп турар. Оон-биле кады бүгү коммунистерге бир дөмей быжыг сагылга-чурум, эвээжи хөй нуруунга шыңгыы чагыртыр чорук, съездилерниң нуруунде, а съездилер аразындагы үеде—Төп Комитеттиң нуруунде чаңгыс аай авторитеттиг удуртулга, партияның үстүкү органнарының шиитпирлериниң адакы органнарга болгаш бүгү коммунистерге ыяавыла албан-хүлээлге болурунуң чуруму туруп турар.

Мынчангаш, партияның сагылга-чуруму партияның иштики амыдыралының кол, удуртукчу принциви-биле—демократтыг централизм-биле шуут холбаалыг. Партияның сагылга-чурумунуң алыс уткасы чүл дээрге СЭКП-ниң Программазының болгаш Уставының негелделерин, партия амыдыралының норма-чижектерин, партияның болгаш ооң организацияларының шиитпирлерин база айтыышкыннарын ылап күүседири болур.

Бистиң партиявыстың дуржулгазын түңневаашаан, В. И. Ленин пролетариаттың революсчу партиязының сагылга-чуруму чүде даянып турарыл? Ол чүнүң-биле хынаттынып турарыл? Чүнүң-биле быжыглаттынып турарыл? деп айтырыгларга тодаргай болгаш билдингир харыыларны «Коммунизмде «чөөннээшкинниң» уруглар аарыы» деп номунга берген. Бирээде, пролетаржы авангардтың мөзүрелдиг чоруу-биле болгаш ооң революцияга бердингени-биле, ооң шыдамык, бодун бердинген чоруу-биле, маадырлыг чоруу-биле; ийиде, ажылчыннарның болгаш бүгү ажылчы чоннарның калбак массалары-биле партияның чогуур чадазынга чедир харылзажып, чоокшулажып билири-биле; үште, партияның боттандырып турары политиктиг удуртулганың шынныы-биле, ооң политиктиг стратегиязының болгаш тактиказының шынныы-биле, ол дугайты массалар боттарының дуржулгазынга бүзүреп турар.

Партияның сагылга-чуруму —партияның чүгле иштики амыдыралының, коммунист бүрүзүнүң аажы-чаңының айтырыы эвес-тир деп чүвени көрдүвүс. Ол дээрге партияның болгаш ажылчы чоннарның калбак массаларының аразында харылзаа байдалдар-биле, политиктиг шын шугумну ажылдап кылыры болгаш боттандырары-биле чарылбас холбаалыг-дыр.

Партияның сагылга-чуруму ёзу барымдаалаан чүве эвес, харын мөзүрелдиг сагылга-чурум-дур. Бистиң партиявыс — коммунизмниң идеалдарынга эчизинге чедир бердинген чаңгыс аай үзел-бодалдыгларның эки-турачы эвилели-дир. Ооң хүрээлеңинге кирип турар кижи бүрүзү алдарлыы-биле күүседир ужурлуг немелде хүлээлгелерни бодунга эки-тура-биле алыр. Чогум-на харын коммунистиг мөзүрел, идейлиг бүзүрел, партияның херээниң шынныынга ханы бүзүрел бодунуң хүлээлгелерин быжыг күүседир, партияның политиказын болгаш ооң шиитпирлерин боттандырар, бүдүрүлгеге, ниитилел амыдыралынга, чуртталгага идепкейлиг демиселчи, революсчу чаартыкчы болур арганы коммунист кижи берип турар.

Марксисчи-ленинчи партияда сагылга-чурум демократия-биле чарылбас холбаалыг. Коммунистиң чарлып болбас эргези—партияның болгаш ооң организацияларының херектеринге, ооң иштики амыдыралының болгаш политиказының бүгү айтырыгларын чугаалажырынга, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартып хөгжүдеринге идепкейлиг киржири болур. «Сагылга-чурумнуң ужур-дузазын болгаш ажылчын партияда сагылга-чурум деп билиишкинни канчаар көрүп турарывысты каш удаа принципиалдыы-биле тодаралып келген бис. **Хөделиишкиннерниң чаңгыс эви, чугаалажып көөрүнүң болгаш шүгүмчүлээриниң хостуг болуру** — бистиң тодаргайлаашкынывыс ол-дур. Мурнакчы аңгының демократтыг партиязынга чүгле ындыг сагылга-чурум төлептиг болур»—деп, Ленин бижээн.

Партияның сагылга-чурумун сагыры кижи бодаарга, аңаа-ла бөдүүн чүүлдерден: партия дальвырын өй-шаанда төлээринден, эге организацияның хуралдарынга баарындан, партияның азы хөй-ниитиниң даалгазын күүседиринден, политиктиг өөредилгеден, бүдүрүлгеге, албан черинге ак-сеткилдиг ажылдаарындан болгаш өске-даа ол янзылыг чүүлдерден эгелээр ышкаш кылдыр сагындырар. Коммунист кижиниң СЭКП Уставында тодаргайлаттынган ол бүгү болгаш өске-даа хүлээлгелери партияга кежигүн болурунуң негелдези-дир. Устав негелделерин коммунист кижиниң үрээри дээрге-ле партия-биле бодунуң харылзаазын ооң чоорту чидирип, коллективтиң амыдыралынга бодунуң авангардтыг ролюн чидирип эгелээни ол болур.

Бодунуң партийжи хүлээлгелерин күүсетпейн турар коммунист партия кежигүнүнүң эргелерин база бүрүн ажыглап шыдавас деп чүвени барымдаалап көрзе чогуур. Чижээ, коммунист кижи партия хуралдарынга үзүктелиишкинниг барып турар болган дийик. Ындыг болганда ол кижи партияның политиказының болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазының айтырыгларын чугаалажырынга идепкейлиг киржир, чогуур шиитпирни хүлээп алгыже чедир бодунуң санал-оналын партия коллективинге ажыы-биле чугаалап база камгалап, саналдарны киирер аргазы чок болуру билдингир-ле болгай.

Бодунуң партийжи хүлээлгезин кызыгаар чок күүсединиң, партийжи сагылга-чурумну шыңгыы сагырының үлегер-чижээн В. И. Ленин боду көргүзүп чораан. Бүгү партияга кайгамчык улуг ат-алдарны болгаш оон кызыгаар чок бүзүрелин ажыглап тургаш, ол бодун өске кижилерден ылгалдыг кылдыр бодавайн чораан. Партияда демир дег сагылга-чурумну сагыры ооң анаа бөлүүн кежигүннеринге-даа, удуртур ажылдакчыларынга-даа ыяавыла албан болур деп, бодунуң бүгү амыдырал-чуртталгазынга болгаш ажыл-чорудулгазынга ол ынчалдыр санап чораан.

Партийжи сагылга-чурумну, партияның чаңгыс эвин үрээр чоруктарны, эрэнгейлээр болгаш харысалга чок чорукту Ленин эптеш чок көрүп чораан. Партияның хүрээлеңинге «бодунуң сорулгазын күүсетпес чаңгыс-даа кижини шыдажыышкын-биле көрүп олурбас ужурлуг бис» деп, ол чугаалаан.

Ол талазы-биле хоочун коммунистерниң сактыышкыннарында чугаалап турар чүүлдери тодаргай барымдаа болур. Чаа экономиктиг политикаже шилчииринин дугайында болгаш партияның чаңгыс эвиниң дугайында шиитпирлерни хүлээп алган партияның X съездизиниң соон дарый, 1921 чылдың майның төнчүзүнде мындыг чүве болган. Ол үеде профэвилелдериниң IV Бүгү-россия съездизин чыылдырып турган. Ону белеткээри-биле партияның ТК-зы комиссия тургускан. Ол комиссия съездиниң резолюциязының төлевилелин ажылдап кылган болгаш съездиниң коммунистиг фракциязының хуралынга ону киирерин ВЦСПС-тиң ынчаардагы даргазы, комиссияның кежигүнү Томскийге дааскан. Ынчаарга ол фракция айтырыгларны профэвилелдери партиядан хамаарылга чок болур дээр кылдыр бүдүлдүрүп турган Рязановтуң антипартийжи резолюциязын хүлээп алган турган. Томский ол резолюцияга удурланып үнмээн болгаш РК(б)П ТК-ның комиссиязының ажылдап кылган резолюциязының төлевилелин фракцияга дыңнатпайн барган.

«Ол дугайын дыңнап кааш, В. И. Ленин партияның ТК-зының пленумун дүрген чыылдыргаш, Томскийниң антипартийжи аажы-чаңының дугайында айтырыгны анаа тургускан. Владимир Ильичиниң ындыг турганын кажан-даа көрбээн мен. Оон арын-шырайы чанныктыг бүлүт дег карара берген, карактары дээрге кызаннаашкын дег чивеңнеп турган. Оон бүгү дүрт-сынындан хөрээ мурнап, партияның сагылга-чурумунуң үрекчизин сурлуг килеңи-биле хулайбадандыр берипки дег кылдыр сагындырып турган» деп, С. Б. Бричкина бижээн. ТК-ның пленумунга В. И. Ленинниң чугаазын сагынмышаан, А. М. Дурмашкин мынча деп бижээн: «...Мырынай харысалга чок чорук, партияның сагылга-чурумун дыңналып көрбээни-биле үрээни илдең-дир—деп, Ленин килеңниг чугаалаан.—Ынчалдыр ажылдап болбас. Сагылга-чурум чок болур болза, өлгенивис ол. Политбюро—коллективтиг орган. Биске чөрүлдээлер тургулаар. Кижи бүрүзү бодунуң санал-оналын камгалаар эргелиг. Ынчаарга шиитпир хүлээп алдынган соонда, ону боттандырар апаар. Ол—дүрүм-дүр».

Профэвилелдериниң съездизиниң коммунистиг фракциязының хуралынга Ленин санал берген болгаш Рязановтуң резолюциязын шүгүмчүлээн. Ол резолюцияны фракция хүлээп албайн, ТК-ның резолюциязын хүлээп алган. Томскийни шыңгыы хемчег алган: ТК-ның составындан үндүрген болгаш ВЦСПС-тиң даргазы албан-хүлээлгезинден ону дүжүрген.

В. И. Ленин партияның эң шыңгыы сагылга-чурумун партияның чаңгыс эвин камгалаарының, ооң хүрээлеңиниң сырый каттыжыышкынының быжыглаарының кол негелдези кылдыр көрүп чораан. Ол чаңгыс эп коммунист бүрүзүнге онза үнелиг, ол дээрге чүзүн-баазын оппортунистерге, дужуп берикчилерге болгаш чүвеге бүзүревестерге удур бистиң партиявыстың хөй чыл демиселинге каннаалган. Троцкистер, барыын үзелдиг чайгылчактар болгаш өске-даа оппозиционерлер партийжи сагылга-чурумну, партийжи амыдыралдың ленинчи норма-чижектерин болгаш принциптерин дерзии ёзу-биле үреп турганы ниитиге билдингир болгай. Бөлүглежиишкинниң фраксылыг демиселдиң оруунга киргеш, олар ол чоруу-биле боттарын партияның хүрээлеңинден дашкаар кылдыр тургусканнар.

Партияның чаңгыс эвин бүгү хемчег-биле быжыглаары, коммунис-

КИЖИЛЕРГЕ УЛАМ ЭКИ БАРААН БОЛУР

Күш-ажыл кижилериниң эң хөй кезии бүдүрүлге адырларында ажылдап турар. Артканнары оларның хүн-бүрүдеги негелде-хереглелдерин хандырар черлерде хаара туттунган: кижилерни эмнээри, өөредири, ыңай-бээр сөөртүрү, оларга каас-шиник хепти даарааары, эт-адилелин септээри, оларны хереглел бараанарыбиле хандырары, амданныг чем-биле чемгерери, чунар бажың болгаш баш таарар черлер-биле хандырары дээш чүнү кылбас дээр.

Ажылчы чоннуң амыдырал хереглелдерин хандырарынга хереглел кооперациязы биче эвес рольдуг. Чөөн-Хемчиктиң райпозу садыг болгаш хөй-ниитиниң чемненилге черлериниң четкизинниң ажылын экижидер талазы-биле чамдык ажылдарны чоруткан. Садыгжызы чок садыгның болгаш коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп ат дээш демисежип турар Галина Кашина эргелекчилээн раймаг коллективи эки ажылдыг магазиннерниң аразында санадып турар. Садыгжылардан Хайыраканда Соян Рая, Иймеде Сүтдерек, Бажың-Алаакта Оюн, ажыл-агый магазининде Салчак Маңган-оол, повар Диденко, Корниенко, склад эргелекчилери Дружинина, Баскакова дээш оон-даа өске эки ажылдыг мурнакчыларның саны көвүдээн. Бо чылын ажыттынган кондитер цеги, № 1 столовая база багай эвес ажылдыг.

Отчёт саннарны ёзугаар алырга, райпо ниитизи-биле бо чылдың он айларының дургузунда база багай эвес көргүзүглерлиг. Бараан саарылгазының планы 103 хуу күүсеттинген, ооң иштинде садыг четкилери 102 хуу, хөй-ниитиниң чемненилге черлери 112 хуу. Пландан ажыр 128.000 рубльдиң бараны чонга садыглаттынган. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, бараан саарылгазы 482 муң рубльге өскен. Райпо орулга планын 25,5 хуута ажыр күүсеткен. 98 кижини ниитилел кежигүнүнге киирип алган болгаш хуу салыышкынының планын 170 хуу күүсеткен. Бо саннардан ап көөрге, райповуң ажылы эки-ле-дир. Ындыг-даа болза садыг точкаларының болгаш столоваяларның ажылында чамдык четпестерниң ам-даа бары Чадаана хоорайның чамдык магазиннеринге, столоваяларынга бистиң кылган рейдивистиң үезинде илерээн.

Совет садыгның культуразын бедидери, чонга ээлдек, культурлуг бараан болуру—садыг ажылдакчыларының кол сорулгазы. Бо талазы-биле байдал кандыгыл? Галина Кашина эргелекчилээн раймаг эки ажылдыг садыгларның бирээзи дээрзин үстүнде демдеглеп дивис. Бо садыгның белен хептер салбырында бараанар делгелгези ам-даа таарымчалыг эвес. Ылаңгыя хөйлеңнерни, трикотаж аймаан, бөрттерни садып алыкчы чүгле садыгжыга алдырып алгаш, топтап көрүп болур. Эрги хожудаңгай хевирниң бараан делгээ оларны садып алыкчылардан ырадып турар. Ол прилавканың кырын шилдээш, бараанарны ооң адаанга делгээр болза, олар хереглекчилерге чоокшулай бээр болгаш садыгжыны чардыктырбайн тура, бараанны алыр, албазын боттары шилип алыр арганы садып алыкчыларга бээр. Бараанның делгээ—садыгның көрүнчүү деп чүвени утпас херек.

Бо магазинде хомудалдар болгаш саналдар дептери чок. А чагыглар дептери бар-даа болза, ында чүү-даа бижиттинмээн. Кандыг-кандыг бараанарны чон негеп турарының дугайын айтырып, садыгжылар-биле чугаалажы бердивис. Дүк биле лавсан холуктуг пөстер, соңга болгаш эжик көжегелерин кылыр шокар пөстер, тон кылыр пөстер (чараш болгаш арай чиик өртектиг), кышкы тоннар, (ылаңгыя өөреникчи оолдарга, уругларга), оолдарга чүвүрлер (36 дугаардан өрү), чиик өртектиг кышкы бөрттер дээш элээн хөй бараанарны ададылар. Назыны элээн улгады берген херээжен кижи бистиң чугаавыска киржи берди:

— Ылаңгыя школачы уругларның хеви черле ховар кээр-дир. 5—8 класстарда өөренип турар уругларга тон тывары берге-дир.

— Оолдарның чылыг иштики хевин, чылыг майыктааштарын кайын тып алырыл?—деп өске бир кадай айтырыглыг негелде салды.

— Мээң үш оолдарым өөренип турар. Оларның бирээзинге-ле 15 рубльдиң бөргүн садар апаар-дыр. Ынча акшам кайдал?—деп, үшкү кадай хомудады.

— Мен чолдак пальто херегдээш тыппас кижи-дир мен,—деп бир аныяк эр база улашты.

Хереглээш, тыппайн чоруур чүүлдериниң дугайын өске-даа кижилер чугаалаадылар.

— Боттарыңарның хереглээр чүүлдериңерни оода чагыг дептеринге чүге бижип турбас силер?—деп айтырдывыс.

— Ооң ажыы чүл?—деп хамааты Елена Кукарина айтырбышаан, чугаалады.—Чайын-на оглумга кедирери-биле хөвеңниг хөректээш чагыын бижидим. Ам-даа чок.

— Чагыг дептери бо-дур. Мында чүнү-даа биживээн, шуут арыг-дыр, көрүңердаан—дээш ол дептерни көргүстүвүс.

— Чайын маңаа өске садыгжылар турган чүве. Олар мээң блокнот ап берген. Мен ол блокнотка бижип каан мен—деп, ол тайылбырлады.

ШЫННЫҢ РЕЙДИЗИ

Мындыг база болгулаар ышкажыл. Садыгжылар халашса-даа хомудалдар болгаш саналдар дептери база чагыглар дептери магазинге хевээр артып калыр болгаш хереглекчилерниң чагыы, чөптүг саналдары күүсеттинген турар ужурлуг болгай. Ылаңгыя боттарының хереглеп чоруур бараанарының чагыын чагыг дептеринге бижип турарын садып алыкчыларга үргүлчү сүмелээр херек. Мында ол дугайын херекке албайн турар-дыр. Кондитер болгаш хлеб садыында база хомудалдар болгаш саналдар дептери чок.

Идик чаар кара крем безин бистиң районда шуут чок. Ол дугайында айтырыгга райпо даргазы эш Попов мынчаар харыылаар:

— Оо, ол дээрге берге айтырыг. Мен бодум мындаа Москва чораащ садып алган болгай мен.

Ол болза чоннуң хереглелин бодаан кижиниң харыызы эвес-тир. Чок бараанны бар черинден тып, эккеп садыглаар херек.

Арыг-шевер айтырыы база-ла четче сагыттынмаан. Хлеб садыында күскелер хлебтер аразында маңнажып турар. Шалазы бетон, ханазы даш садыгның иштинде ол амытаннарның кайын тыптып келгени ол? № 2 столоваяның тон азар черинде хирлиг демир хуун, бичии шанак дээш чок-ла чүве чок. № 1 школаның интернадында чурттап турар өөреникчилерни чемгерер столовая база районуу. Ол аажок соок. Ында чүгле чем кылыр электроплиталар бар, а от салыр печка чок. Эжии база соок болганындан бусталгаш дээвиринге дамдылар болу бээр, оон дүне дошталдыр доңуп каар. Печка кылдыр дээш эккеп каан туулбуларны интернат эргелекчизи эш Вохмин бодунуң таныжынга айтып бериптерген. Столоваяның чем шыгжаар кладовказы аажок бичии, дээвири дыдык, ишти хирлиг. Столоваяның ажылдакчылары ындыг соок черге ажылдаарындан ойталап турар.

Магазиннерниң чамдыктарында бараанарның өртектерин биживээн. Кондитер садыында торттарның өртээ билдинмес. Аъш-чем садыгларының чамдызында крупалар, макарон кылыглары (рис, чиңге-тараа, макарон, ракушкалар) чок. Колбасалар болгаш дузаан балыктар көзүлбестээн.

Идик садыы орта ажылдавастаан. Күзүн кылган санаашкында ооң садыгжылары дудагдалдыг болган. Катап садыгладып каарга, база хөй артыкшылдыг болган. Оларны база катап ажылдадып каан.

№ 2 столовая чүгээр ажылдыг деп санадып турар болзажок, менюзу чазыглыг бижиттинген, ында помидор, варенье чок. Рагуну чогум чүнүң эъдинден кылганы билдинмес. Ак-саржагны биче хемчээлдиг, чиңээ 25 гр. кылдыр үүрмектеп садыглавайн турар. Столдар кырында саазын салфеткалар чок.

Районуң складтарында янзы-бүрү эъттер бар турда, тырткан эът, чиг рагу, гуляш садыглаарын практикалавайн турган. Бистиң саналывысты ёзугаар бо бүгүнү чаа шенеп эгелээн. Ындыг-даа болза эът полуфабрикаттары кылыр цех чок дээр хөөн бар. Цех чогу-ла шын. Бистиң өзүп олурар хоорайывыска эът полуфабрикаттарының цегин тудар акша-хөреңгини аңгылап бээриниң дугайын респотребсоюзтуң баштаар чери ханызы-биле өөренип көргеш, ажыктыг кылдыр шиитпирлеп бээрин чоннуң амыдыралы негей берген. Ол ышкаш № 1 столоваяның бажыңы ирип калган. Аңаа капитал септелге чорудары чаа столовая тудуундан улуг чарыгдалдыг болур апарган. Ындыг төлээде, чаа столовая тудары база негеттинип келген.

Саржаг кылыр заводувус бар хиреде-ле тарак (кефир), творог (ээжегей) дээн ышкаш сүт продуктуларының чок болуп турары хомуданчыг.

Раймагта 200 хире хаактап кедер костюмнер, ол хире санныг ажылчын костюмнер каш чыл улаштыр чыдып келген, складтарда чүс-чүс калбак хаактар, фигура конькилери база саарылга чок чыткылаар. Ол бараанар дугайында чугаа болуп турда, раймаг садыгжызы Мария Михайловна Рогачева мынча дейдир:

— Бистиң республиканың бүгү садыгжыларының радиоперекличказын эрттирер болза чогуур боор. Бисте ол костюмнерден аңгыда улуг өртектиг кышкы бөрттер бар: улуг-даа кижилерниң, уругларның-даа. Өске садыгларда чиик өртектиг кышкы бөрттер эндерик чылар чадавас. Ындыг таварылгада бараанарны солчуп садыглап болгу-дег.

Садыгжыларның радиоперекличказының дугайында ооң ол саналында алыс ханы утка бар. Шынап-ла райполарның, рабкоптарның садыг килдистериниң ажылдакчылары боттарынга хамаарышкан садыгларда кандыг бараанарның саарылбайн турарын, кандыг бараанарга негелде барын билчип алгаш, ол бараанарны чүге солчуп садыглап болбазыл. Модазы эргижирээн, шынары баксыраан хептерни чиигедип садыглап болур арга база бар.

Совет кижиниң амыдырал хереглелдерин доктаамал хандырарын бистиң партиявыс бодунуң ажыл-чорудулгазының дээди хоойлузу деп санап турар болгай. Ындыг болганда, үлетпүр болгаш аъш-чем бараанарынга чоннуң өзүп турар хереглелдерин чедиштир хандырар, совет садыгның культуразын бедидер, кижилерге ээлдек бараан болур талазы-биле улам күженииишкинниг ажылдаары райпо баштаар черинден ам-даа негеттинип турар.

Л. ФОМИНЫХ,
Күрбанкының Чадаана салбырының кредит инспектору.

О. ХОВАЛЫГ,
«Комсомолчу прожекторнуң» район штавының даргазының оралакчызы.

М. СЕВЕН,
Районнуң улусчу контроль комитединиң кежигүнү.

С. ПАВУ,
Бистиң корр.

ДҮВҮРЕНЧИГ МЕДЭЭ

Графикти шыңгыы сагыыр

Барыын-Хемчик районнуң хөгжүлдезинге автоажыл-агыйының ужур-дузазы улуг. Кызыл-Мажалык АТА-зында пассажирлер сөөртүр автобустарывыстың саны сөөлгү ийи чылда барык ийи катап өскен.

Колхозтар, совхозтар, Тээли, Кара-Суг, совхозтар салбырлары (Аксы-Барлык, Хөнделең, Дөң-Терезин) болгаш Кызыл-Мажалык—Ак-Довурак хоорай аразынга хүн-бүрү аргыжар автобустарның графигин райкүүском бадылаан, ону Кызыл-Мажалыктың автовокзалының ханазында эң-не көскү черде аскан.

Кызыл-Мажалык АТА-зы (начальниги эш Симонов) автобустар шимчээшкининиң графигин чүгле үреп турар эвес, харын сөөлгү үеде чамдык суурларже автобустар чорударын шуут соксаткаш, кыштың соогунда чоннуң ыңай-бээр аргыжып, ажыл-херектерин кылып алырынга шаптыктап турар.

Бо дугайында тодаргай чижектерни көргүзүп болур. Орук багай дээш Бай-Тайга районунче автобус чорударын соксаткан. Ак-Довурак — Абаза автоорук тудуун чорудуп турар ажылчыннарның, механизаторларның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның суурну—Кара-Сугже автобус чайын хүнде-ле ийи рейс кылып турган болза, ам билдинмес чылдагаан-биле чаңгыс рейс кылган.

Бай-Тайганың Тээли, Кара-Хөл болгаш өске-даа чурттакчылыг суурларынче баар дээн кижилер Кызыл-Мажалыктың автовокзалынга 2—3 хонук иштинде манап олурар. Чижээ, «Кара-Хөл» колхозта хойжунуң сакманщиги Күжүгет Бичей 7 хонук иштинде манаан. «Барлык» совхозтуң Хөнделең салбыры район төвүнден 25 километр черде турар. Ынаар баар дээн 30 ажыг кижи 2—3 хонук иштинде манааннар. Оларның аразында Хомушку Хомуш-оол, Күжүгет Байдып-оол, инек кадарчызы Моңгуш Чечек, чаш уруглуг база бир ие, өөреникчилер Хомушку Чечек, Мария Хомушку болгаш оон-даа өскелер бар.

— Хөнделеңче автобус чүге чорбастааныл?—деп, автовокзал начальниги эш Беловтан айтырарга, ол мынчаар харыылаан: «Хөнделеңде көвүрүг чок, ону совхоз директору эш Макальский кылдырар хүлээлгелиг. Ооң хөй аазааашкыны күүсеттинмээн. «Барлык» совхозтуң төвү —Саадак-Терек суур, Кызыл-Мажалык—Ак-Довурак аразынга автобустар шимчээшкини график ёзугаар эртенгиниң 7 шакта эгелээр ужурлуг. Автобустарның аразы 9—11 минута болур ужурлуг.

Херек кырында байдалдан алырга, графикти саазын кырында ёзу барымдаалап тургускан болгаш автобустар шимчээшкинин ажылчын, албан-хаакчыларның ажылдаар шагынга дүүштүр тургуспаан.

Ак-Довурак хоорай баар дээш Кызыл-Мажалыктың автовокзал чанында автобус доктаар черге эртенгиниң 8 шакта чеде бергеш, 50 ажыг минута манадывыс.

Манаан кижилер 20 ажыг. «9 шак четти, ажыл шагындан хожудадым, соогун»—деп, кижи-ле болган хомудаан турду. Бистиң аравыста рудниктиң, арыглаар фабриканың ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары дээш кижилер-ле хөй.

9 шак ажып турда, Ак-Довурактан 5 автобус хары угда шууржуп алган чедип келди, оларның чамдыктарында 3—4 кижилер олуруп алган, өскелери шуут куруг эрттилер. Бо чижек болза, автобустар шимчээшкининиң графигин сагывайн турарын чугаалап турар. Чамдык чолаачылар график барымдаалавас, боттарының туразы-биле чоруур таварылгалар хөй.

Кызыл-Мажалыктың автовокзалындан хүннүң-не ортумаа-биле 100 ажыг пассажирлер Кызылче болгаш районнуң суурларынче чоруп турар. Оларның аразында назылап кырааннар, чаш уруглардыг херээженнер, аарыг-човулаңга таварышкан кандыг кижилер чок дээр.

Борта үндезилээш, Барыын-Хемчиктиң райкүүскому, Ак-Довурактың хоорküүскому болгаш Кызыл-Мажалыктың АТА-зы автобустар шимчээшкининиң графигин чоннуң негелдезинге дүүштүр-эде кылгаш, ооң күүселдезин хүн-бүрүнүң контролюнга алырын негээри чөптүг.

Т. ТАЛГАНЧИК.
«Шынның» корр.

ДАШТЫКЫДА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң белээ

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). ССРЭ-ниң КУДР-да элчини А. И. Горчаков КУДР-нуң Дээди улус хуралының Президиумунуң даргазының оралакчызы Кап Рян Укка чораан болгаш «Көрей чаңгыс аай болган турар ужурлуг» деп совет документальдыг фильмни КУДР-нуң Дээди улус хуралының Президиумунга белек кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң дааскаиын ёзугаар дамчыдып берген.

Мурнуу Көрейден америк агрессчи шериглерни үндүрер болгаш чурт-ту тайбың каттыштырар дээш көрей улустуң демиселин чырыткан бо фильм көрей болгаш совет улустарның аразында найыралды улам ыңай быжыглаарының херээнге бараан болуру чигзиниг чок деп, Кап Рян Ук демдеглээн.

МТИ агентилелдиң дыңнадыы

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Венгрияның МТИ телеграф агентилели дыңнадыгны дамчыдып, Кыдат Республиканың талазындан найыралчы эвес чоруктарга хамаарыштыр Венгрияның туружун ында тайылбырлап турар.

1966 чылдың август 11-де кыдат тала күштүг дугуржуушкунну үреп, Пекинниң дээди өөредилге черлеринде венгр студентилерниң өөредилгезин соксаткан дээрзин ол дыңнадыгда чугаалап турар. Ынчаар орта венгр тала деӊ эргениң болгаш бот-боттарының аразында солчулганың принциптерин барымдаалавышаан, бир эвес кыдат органнар КУР-да венгр студентилерниң өөредилгезин үргүлчүлээрин улам ыңай хандырар болза, чүгле ол таварылгада ВУР-да кыдат студентилер өөредилгезин үргүлчүлеп болурун дыңнаткан турган.

Аңаа харыы кылдыр КУР-нуң Даштыкы херектер министерствозу ноябрь 18-те медеглелди кылган. Венгр Улус Республиканы каржызыбиле нүгүлдээн чүүлдерни ол медеглелде бижээн. Ооң соон дарый ноябрь 19-та бөлүк хунвэйбиннер ВУР-нуң Пекинде элчин чериниң баарынга кара туразында аажылаашкыннарны организастаан.

МТИ агентилелдиң дыңнадыында чугаалап турары болза, ВУР-нуң Даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизи Кыдат Улус Республиканың Будапештиде элчини Хань Кэ-хуаны хүлээп алган болгаш херектиң тодаргай байдалын аңаа таныштырып, кыдат таланың нүгүлдүг халдаашкыннарынга ойтур шавыышкынны берген.

Революстуг белеткелдиң школалары

ГАВАНА. (СЭТА). 1961 чылда Кубага революстуг белеткелдиң янзы-бүрү школаларын тургускан үеден бээр ол школаларны 144 муң ажыг кижи өөренип дооскан. Оларның иштинден 17.700 хире кижи бо чылын өөредилгезин дооскан.

Сөөлгү үш чылдарның иштинде Кубаның Коммунистиг партиязының болгаш Аныяк коммунистериниң эвилелиниң 36 муң ажыг кежигүннери ол школаларга белеткелди эрткен.

Вьетнамның Демократтыг Республиказы. Кангбинь можуда Дай Фонг нэдээ ажыл-агый кооперативинде рис ажаап алыышкыны.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

чурумунуң ленинчи принциптери

тиң бедик адынга төлеп чок кижилерниң олче шургуп кириишкининден оон хүрээлениин камгалаары, партияның болгаш чоннуң мурнунга шынчы болгаш ак-сеткилдиг болуру—коммунистиң эң-не бирги хүлээлгези-дир. СЭКП-ниң Программазында мынча деп онзалап демдеглээн: **«Партияның тиилеттирбес чоруунуң эң чугула үнер дөзү, коммунистиг тургузуушкунунуң улуг чаагай сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээриниң үндезини — партияның идейлиг болгаш организастыг бузулбас сырый каттыжыышкынында».**

II. СЭКП-ниң XXIII съездизи партияның

сагылга-чурумунуң дугайында

Бистиң партиявыс—совет улустуң организакчызы болгаш политиктиг баштыңчызы. Ол болза коммунизм тургузуушкунунуң айтырыгларын чогаадыкчы ёзу-биле шиитпирлеп, бодунуң организастыг база идеологтуг ажылының хевирлерин болгаш аргаларын соксаал чок сайзырангайжыдып турар. Коммунизм тургузуушкунунуң үезинде партияның хөгжүлдезиниң дугайында. совет ниитилелдиң амыдыралынга ооң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжүнүң улам өзериниң дугайында айтырыгларны СЭКП-ниң XXIII съездизиниң улам ыңай ажылдап кылганы—партия дугайында марксисчи-ленинчи өөредигге улуг салыышкын болган.

XXIII съезд СЭКП-ниң Уставынга чамдык өскерилделерни болгаш немелделерни киирген. Ол чүүлдер ленинчи организастыг принциптерге, үениң негелделеринге болгаш коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларынга бүрүн дүгжүп турар. Ол өскерилделер болгаш немелделер практиктиг дуржулганы, коммунистерниң саналдарын барымдаалаан. Ол чүүлдер колдуунда-ла партия кежигүнүнүң адын улам бедик көдүрер, партияның иштики демократиязын калбартыр, коммунистерниң инициативазын болгаш идепкейин улам ыңай хөгжүдерин хандырар, бодунуң организациязының болгаш ниитизи-биле партияның ажыл-чорудулгазы дээш оларның харыысалгазын бедидер сорулганы салып турар.

«Партияның иштики демократиязын хөгжүдери дээрге-ле оон-биле кады партияның иштинге сагылга-чурумну бүгү хемчег-биле быжыглаар дээни-дир. Ол ийи талалар чарылбас холбаалыг. Кандыг-даа айтырыгларны чугаалажырының үезинде долу демократия туруп, санал-оналдар хостуг болур болгаш хөй-нуруунуң тура-соруу-биле шиитпир хүлээп алдынган соонда демир дег сагылга-чурум турар—партияның сыныш дивес хоойлузу ындыг. Ынчангаш коммунистерниң кайда ажылдап, кандыг албан-дужаалды ээлеп турарындан хамаарылга чокка, ону чайгылыш чок сагыырын бүгү коммунистерден негээр ужурлуг бис» деп, XXIII съездиге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде чугаалап турар.

Партияның чамдык организацияларында партияга чаңгыстап шилип алырының принциптерин үреп, СЭКП-ниң хүрээлеңинге кирип турарларга негелдени кудулалып турганының практиказын съезд буруу шапкан. Коммунистиг тургузуушкунга идепкейлиг киржип турар чүгле мурнакчы болгаш медерелдиг ажылчыннарны, колхозчуларны, интеллигентилерни партияга хүлээп алырының эргежок чугулазын съезд онзалап демдеглээн.

Партияга көөргеттиникчи, барааны көстүр кежигүннерниң хереэ биске бичии-даа чок деп, Ленин чугаалаан. 1918 чылдың августа партияның Москва комитединиң хуралынга Владимир Ильич мынча деп сагындырган: «Албан-дужаал сүргеш кээп турар кижилерни партияга ап болбас, оларны партиядан үндүр өйладыр херек». Ленинчи айтыышкыннарны, СЭКП-ниң Уставын удуртулга болдургаш, партия организациялары төлеп чок кижилерден хосталып ап турар. Чижээлээрге, коммунист кижиниң адынга канчап-даа таарышпас янзы-бүрү үүлгедиглери дээш 1964 чылда 30.763 кижини партиядан үндүрген.

Партияның сагылга-чурумун улам ыңай быжыглаарының болгаш Уставта хүлээлгелерни күүседир дээш коммунистерниң харыысалгазын бедидериниң сорулгаларынга дүүштүр, партияның Уставынга чамдык өскерилделер дугайында СЭКП-ниң XXIII съездизиниң доктаалында СЭКП-ниң Программазын, Уставын үреп турар бот-баш коммунистиң бедик адын бодунуң аажы-чаны-биле бужартадып чоруур кижилерден партия хосталыр апаарының дугайында чүүл-биле Уставтың киирилде кезээн немээрин көрген.

Партияның болгаш күрүнениң сагылга-чурумун үреп, бодунуң партийжи хүлээлгелериниң дугайын уттуп турар болгаш ооң партияда баштаап турары аңаа кандыг-бир артык эргелерни бээр кылдыр санап турар ындыг кижилерге хамаарыштыр партия организациялары болган чок-ла эптежикчи чоруун көргүзүп турарын съездиге демдеглеп турган. Персоналдыг херектерни тодарадып көөрде принципиалдыг болурун, коммунист бүрүзүнүң салым-хуузун кичээнгейлиг көөрүн партияның Уставы негеп турар.

Демократтыг централизмниң ленинчи принцивинге үндезилээш, партия болза партияның сагылга-чурумун эң шыңгыы сагыырын, бодунуң хүрээлениниң арыг-силиг болгаш чаңгыс эптиг болур чоруун хандырып турар.

III. Күрүнениң сагылга-чурумун бүгү

хемчег-биле быжыглаар

Күрүнениң сагылга-чурумунуң ленинчи принциптери дээрге совет хамаатыларның ССРЭ Конституциязында көрдүнген хүлээлгелерин ылап күүседири. Совет эрге-чагырганың доктаадып тургусканы хоойлуларны болгаш дүрүмнерни сагыыры, социалистиг эрге-чурумнарын кандыг-даа үрээр чоруктарны эптеш чок көөрү болур. Күрүнениң сагылга-чуруму болза ажыл-херекти харыысалгалыг, сонуургалдыг көөрүн, күш-ажылды болгаш материалдарны камнаарын, бүдүрүлгениң аргаларын долу ажыглаарын айтып турар.

Күрүне аппаратынга бедик негелделерни кылбышаан, В. И. Ленин совет аппараттың ажыл-чорудулгазының үндезини болур демократтыг централизм үстүкү органнарның адакы органнарга быжыг удуртулгазын дүүштүрерин, айтырыгларны чер-черге боттары шиитпирлеп тургаш, төп черниң директиваларын ыяавыла күүседирин көрүп турар дээрзин айтып чораан. Күрүне аппаратының ажылынга тодаргай, оперативтиг, ажыл-ишчи болурун В. И. Ленин негеп чораан. Социалистиг күрүнениң аппараты чонга бараан болур болгаш аңаа отчёттуг болур деп ленинчи партия өөредип турар. «Ажылдакчының ак-сеткил чогун, эрге-чагырганы соора ажыглаар чорукту, бюрократизмни шиитпирлиг кезе шавар болгаш кижиниң арын-нүүрүн барымдаалавайн шыңгыы кезедир ужурлуг. Хоойлу дүрүмнерни болгаш эрге-чурумун камгалаары, соора ажыглаар чоруктарны эптеш чок көөрү болгаш оларга удур демисежири—совет кижилерниң хүлээлгези болур» деп, СЭКП-ниң Программазында онзалап демдеглээн.

Революцияның хөй санныг чогаалдары, чагаалары, демдеглелдери болгаш В. И. Ленинниң чогаалдарының Долу чыындызында парлаттынган өске-даа документилерден чаңгыс талалаар, ёзу барымдаалаар чорукка болгаш эргелеп башкарарында ээ-харыысалга чок чорукка удур Владимир Ильичиниң кайы хире чүткүлдүг демисежип чораны, дагдынган ажыл-херээ дээш ажылдакчыларның хууда эң шыңгыы харыысалгалыг болурун негеп чорааны илдең. Күрүнениң сагылга-чурумун үрээр чоруктарны, бюрократизмни, ажыл чылзыр чорукту, дужуметсиг, сагыш амыр чорукту эптеш чок көрүп, ажылчы чоннарның негелде, хереглелдеринге эптиг, эвилең болгаш кичээнгейлиг болурун партияның баштыңчызы болгаш Совет күрүнениң тургузукчузу негеп чораан. Мындыг тодаргай барымдаа бар. Мээң өг-бүлемге түс черниң эрге-чагыргалары дуза чедирбейн турар-дыр деп, Кремль курсантыларының бирээзи бир-ле катап Ленинге чугаалаан. Владимир Ильич ол-ла дораан Рязаньның губкүүскомунче телеграмма чоруткаш, херекти дораан истеп, хынаарын, хемчеглерни алырын болгаш күүселдениң дугайын шуут ооң бодунга илеткээрин негээн.

Коммунист кижи күрүнениң сагылга-чурумун, совет хоойлуларны сагыырының үлегер-чижээн көргүзер ужурлуг. Күрүнениң сагылга-чурумун, социалистиг хоойлу дүрүмнерни үрээш, кемниг херек үүлгедириниң оруунга туруп алгаш, партия кежигүнү кижи ийи дапкыр харыысалганы — партияның мурнунга-даа, хоойлунуң, күрүнениң мурнунга-даа чүъктээр апаар деп чүвени В. И. Ленин каш удаа айтып чораан.

Совет кижиниң ниитилел мурнунга хүлээлгезиниң бедии-биле медереп билири хуунуң болгаш ниитиниң эрге-ажыктарын алызындан дүүштүрери-биле шуут холбаалыг. Бүгү ниитилелдиң болгаш кижи бүрүзүнүң эрге-ажыктарынга таарыштыр дем каткан тургузукчу ажыл-иш эң эки сагылга-чурумнуг болурун, хүлээлгелерин ак-сеткилдиг күүседирин, ниитиниң байлаан камныг көөрүн совет кижилерден негеп турар.

Планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң чаа системазын бистиң чуртувуста күштүг болдуруп чорудуп турары билдингир болгай. Партияның ап чоруткан хемчеглери ажыл-агыйның социалистиг системазының кайгамчык улуг артык күштерин эң долу ажыглаарынче, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринче угланган. Эде тургузуушкун оон-биле кады кайгамчык улуг кижизидикчи ужур-дузалыг. Ол болза совет ажыл-ишчиниң бүдүрүлгениң ээзи болур сагыш-сеткилин, бүдүрүлгениң ажылы дээш хууда харыысалгазын калбартып, ниитилелдиң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидеринге материалдыг болгаш моральдыг деткиишкиннерни күштелдирер. Ынчангаш бүдүрүлгениң кандыг-даа участогунга күрүнениң сагылга-чурумун үрээр чорук ниитилелге каража чедирер болган ужурунда, аңаа удур демиселди эптеш чок чорударын партия негеп турар.

Күрүнениң сагылга-чурумун сагыырын, ажыл-херекти ак-сеткилдиг, эгелекчи ёзу-биле көөрүн бүгү кижилерден—удуртукчулардан-даа, удуртурганнардан-даа негеп турар. Бүдүрүлге чедиишкинниг ажылдаан, бүдүрүлге күчүлери эки ажыглаттынган турар төлээде, удуртукчунуң харыысалгалыг болур чоруу ажылдакчы бүрүзүнүң харыысалгалыг болурунга даянган турар ужурлуг.

Чурттуң экономиктиг амыдыралын удуртур талазы-биле бодунуң ажыл-чорудулгазынга СЭКП болза партияның Программазының дараазындагы чүүлүн барымдаалап турар: «Камныг болур чорук, чоннуң рубль бүрүзүн түңнелдиг кылдыр ажыглаары, акша-хөреңгилерни билдилиг чарыгдаары, ажыл-агыйны башкарарының планныг удуртулгазын болгаш аргаларын чайгылыш чок экижидери, организастыг чорукту болгаш медерелдиг сагылга-чурумну бедидери, улустуң инициативазын калбартып хөгжүдери совет ниитилелдиң коммунизмче шимчээшкининиң дүргедедириниң күчүлүг үнер дөстери болур».

Коммунист кижи күрүнениң сагылга-чурумун чүгле боду шыңгыы сагыыр ужурлуг эвес болдур ийин. Массаларның ортузунга хүн бүрү ажылдаарын, партияның политиказының болгаш идеяларының идепкейлиг нептерээдикчизи болурун, партия кежигүнү эвестерни сагылга-чурумнуг болгаш организастыг болурунуң ёзузунга кижизидерин коммунист кижиге СЭКП-ниң Уставы хүлээдип турар болгай.

Чон-биле хүн-бүрү харылзажып, массаларның мурнунга шуут боду чүве чугаалап, партияның болгаш Совет күрүнениң политиказының алыс утказын чүткүлдүг тайылбырлап чораан В. И. Ленинниң алдарлыг чаңчылдарын эдербишаан, СЭКП-ниң XXIII съездизи болза партияның ТБ-зының кежигүннери, министрлер, төпте болгаш чер-черде өске-даа бүгү удуртур ажылдакчылар ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң, иштикиниң болгаш делегей амыдыралының эң чугула айтырыгларының талазы-биле партия активиниң, коммунистерниң болгаш ажылчы чоннарның мурнунга илеткелдерни үргүлчү кылыр хүлээлгелиг деп айыткан.

Бодунуң организакчы болгаш идеологтуг ажылының дендээлин соксаал чок бедидипшаан, партия болза совет кижилерни медерелдиг сагылга-чурумнуң болгаш организастыг болурунуң ёзузунга, коммунизм тургузукчуларының бедик моральдыг шынарларының ёзузунга кижизидип турар.

С. ЛЕВИТАН.

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЮНГА

ЛЕНИН БОЛГАШ КУЛЬТУРА РЕВОЛЮЦИЯЗЫ

Елена Стасова, 1898 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры

Элээн каш чылдар дургузунда Владимир Ильич Ленин-биле мырыңай кады ажылдаар аас-кежии меңээ таварышкан. Улуг чаартылгаларның эгезин салган кадыг-берге болгаш маадырлыг чылдар ол.

Ленинге баштаткан бистиң Коммунистиг партиявыс социалистиг күрүнени тургузары, масса чоннуң культурлуг деңнелин бедидери дээш улуг болгаш чугула айтырыгларны Октябрь революциязының соонда дораан шиитпирлээр ужурлуг апарган. Эң ханы культура революциязын чорутпайн тура, бижик билбес чорукту узуткаарын чуртка чедип албайн тура, чаа ниитилелди тургузары болдунмас.

Культура революциязын боттандырып турда, ону чүгле көрген эвес, харын ооң киржикчизи болган мен. Ооң удуртукчузу болгаш сорук киирикчизи — партия болгаш Ленин турган.

Октябрь революциязы тиилээниниң соонда төөгүге туруп көрбээн, шак ындыг культураның күштүг хөгжүлдези эгелээн. Школалар болгаш институттар, театрлар болгаш студиялар, номчулга бажыңнары болгаш клубтар ажыттынгылаан. Ном парлаары кажангызындан артык калбарган. Эртем болгаш техника сайзырап эгелээн, кино болгаш радио чонга бараан болган. Социалистиг утка-шынарлыг, национал хевирлиг чаа культура тургустунуп эгелээн.

Моон мурнунда чүс-чүс чылдар дургузунда культурага болгаш экономикага чедип ап турган чүүлдерни чүгле кыска хуусаада боттандырар ужурлуг дээрзин В. И. Ленин чаңгыс эвес удаа айтып келген. Эртем талазы-биле эгелээшкинни, улус чырыдыышкынын болгаш культура талазы-биле бичии-даа эки чүүл бүрүзүн ол деткиир турган. 1920 чылдың эгезинде Владимир Ильич Нижегородск радиолабораториязының эртемденнериниң чедиишкиннерин дыңнап алгаш, Төп Комитетче меңээ мынча деп телефоннааның сактып келдим: «Радиолабораторияга бистиң эртемденнеривис кайгамчык чедиишкиннерлиг болганын меңээ дыңнатты. Чыдып калган турган Россия делегейни кайгадып эгелээн. Моон соңгаар ам-даа көскү бээр он!»

Эртемниң болгаш культураның ажылдакчыларының база тускай эртемниглерниң ачызы-биле эрги үениң культуразының салгаашкынын чаа ниитилелге бараан болдурарын революцияның баштыңчызы эки билип турган. И. В. Мичурин, И. М. Губкин, И. П. Павлов, К. А. Тимирязев болгаш өске-даа көскү эртемденнерге бүгү талалыг, ханы сагыш салып келген.

Петроградта эртемденнерниң берге байдалының дугайын Ленин билгеш, менче мынча деп дыңнаткан:

— Елена Дмитриевна. Петроградтың эртемденнеринге дузалаары чугула. Совет эрге-чагырга оларга холун сунуп, дуза катпас болза, төөгү бисти өршээвес.

1919 чылдың марттан эгелээш, Москваның Воздвиженкага (амгы Калинин кудумчузу) чурттап турган мен. Владимир Ильич менче бо-ла телефоннаар азы кайы-бир эштери-биле бажынга келирлер. Ол бир-ле катап А. М. Горький-биле ийилээ келген. Олар чап-чаа-ла чурулга делгелгезинден келген хире болду.

Ленин мынча дээн:

— Чараш чүвени, ол эрги-даа болза, камнап кадагалаар, оон үлегерлээри чугула. Культураның шылгараңгай кижилери — Пушкин болгаш Толстойнуң чогаалдарын, олар дворян ызыгуурлуг чораан дээш, кызыгаарлаар болза ол эң-не мелегей чорук болур ийик, моон соңгааргы бүгү салгалдар оларны хандыкшыл-биле өөренир дээрзинге бүзүрээр мен.

Совет эрге-чагырганың баштайгы айларында-ла Владимир Ильич боду Маркс, Энгельс, Гарибальди, Спартак, Лафарг, Сен-Симон, Фурье дээш революсчу шимчээшкинниң болгаш делегей культуразының шылгараңгай кижилеринге тураскаалдарны тургузарының планын ажылдап кылган.

Чуртта массалыг бижик билбес чорукту чок кылыр, өөредилге, культура болгаш эртем талазы-биле Россияның караңгы-думбей чыдып калган чоруун ажып эртер дээш эң-не хөйнү кылыры негеттинип турган. Культура революциязының ленинчи планының үжүр-утказы ол бооп турган. Эртем-билигже, депшилгеже улус чоннуң чүткүлү канчаар-даа аажок күштүг болган.

Бүгү-ле чүве деңдески болбаан. Эргиниң культура салгаашкыннарын хүлээп көрбес, ону узуткап чок кылыр дээр кижилер база тургулаан. Олар В. И. Лениннин талазындан чидиг шүгүмчүлелге таварышканнар.

Культура революциязының түңнелдери көскү болгаш бүгүдеге билдингир. Чыдып калган турган Россия ам эң-не бедик культураның чурту апарган. Совет күрүне баштай эге, оон соонда чеди, сес чылдыг өөредилгени, ам бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгезин боттандырып эгелээн. Эң хөй санныг тускай эртемниглерни чыл бүрү белеткеп турар бис. Октаргай делгеминче эң баштай үнүп, экономика, эртем болгаш культура талазы-биле чедиишкиннеривис делегейни кайгаткан.

ССРЭ-ге чоруткан культура революциязы коммунистиг тургузуушкуннуң практиказынга улуг ужур-дузалыг. Бистиң чуртувустуң байлак дуржулгазынга даянгаш, өске чурттарның улустары боттарының культуразын сайзырадып, байыдып турар. Культура революциязының ленинчи идеяларын удуртулга болдурбушаан, Социалистиг күрүнелер бо талазы-биле улуг чедиишкиннерни чедип алган. Болгарияда, ГДР-де, Польшада, Чехословакияда, Румынияда болгаш өске-даа социалистиг чурттарда улус чырыдыышкынны хемчээл чок бедик хөгжүлдени чедип алган.

Кыдат революцияның баштайгы үезинде культура фронтузунга Кыдаттың чедип алган чедиишкиннери бисти шуптувусту сеткилдиң ханызындан өөртүп турган. Ам бо хүннерде Кыдатта бооп турар болуушкуннар кыдат улустуң ёзулуг өңнүктерин хомудадып турар. Акы-дуңма коммунистиг партиялар ук болуушкуннарга шыныг үнелээшкинни берип, марксизм-ленинизмниң принциптеринге чүүлдешпес болуушкун кылдыр тодаратканнар. Кыдатта бооп турар «культура революциязы» дээр чүве Лениннин бодап болгаш кылып турганынга шуут удурланышкак болгаш тайбыңның база депшилгениң күштерин суладырынче угланган. Кыдаттың Коммунистиг партиязы ол бүгүнү моон соңгаар эдип алыр боор дээрзинге бүзүрээр апаар.

(ПМА).

Хаак-биле эстедип, коньки-биле сыыладып...

Эрткен дыштаныр хүнде

Күскү хатка чоокта чаа-ла холбеңнеди эстеп чыткан тереңниң оът-сигенин шыва алган үлдүргей, чымчак баштайгы хар. Чылгыр хаактар ооң кыры-биле кулбуртуп чорда, кижиниң сагыжынга, тааланчыг ыры дыңнааны ышкаш, өөрүшкү кирип келир. Изиг чайның, хат-бораанныг күскү хүннерниң сөөлүнде, үрде манаан кыш дүжүп келгенде, хүнге мөңгүннелген чаш харлыг шөлге баштайгы селгүүстээшкин кижиге таныш, ынчалза-даа кезээде аныяк аялга-биле дөмей-ле!

Бо кыш кызылчыларны өөрүнчүг белектерлиг уткуп келген: культураның болгаш дыштаныышкынның Гастелло аттыг парыгының чаа хаак баазазы ажыттынган, парктың мугулдурунда катоктуң дожу кылайты аштаттынган. «Спартак» спорт эки-тура ниитилелиниң ында база хоорайның күш-культура бажыңының Хербис даанда хаак баазалары бо чылгы кышты эки белеткелдиг уткаан. Ынчангаш кым төрээн чериниң тоолуг кышкы чурумалдыг делгемнеринге, арыг агаарга хаактыг, конькилиг селгүүстээрилге ынагыл, ону хову-шөлге, харлыг дагга, аърга-арыгның ыржымнарынга, кылаң дошка сагыш хандыр селгүүстеп, аяс хүн, арыг агаар-биле өңнүктежиринче хөглекчи кыш чалап туру. (Үстүнде чурукта хаактап, конькилеп чоруптарынга белеткенип турары).

Кызылчылар эрткен дыштаныр хүн чывар-хаттыг, соок болза-даа Хербис даандан хаактыг бадып, парктың катогунга конькилеп, ооң арыынга хаактыг чаржып тура хүлээннер. Оларга дыка хөглүг, солун болган. Ылаңгыя кылаң дошка медицина училищезиниң студентизи Владимир Сааяның эжеки өскелерден онза эрестиг ойнап турган. (Адаанда чурукта).

Д. АНАЙ-ООЛ.
Авторнуң фотолары.

Төрээн чонунуң адын адап, чаалажып чораан

Сергей ПЮРБЮ.

(Төнчүзү. Эгези № 279 солунда).

Немец-фашистиг эжелекчилерни ызырты сывыртавышаан, Чүргүй-оолдуң танкызы хосталгазын манаан аң сөөлгү украин хоорай Ямпольга хамыкты мурнап кирген.

Өөрүнчүг ужуражыышкыннарны Чүргүй-оол хөй-ле көрүп келген. Ындыг-даа болза ооң сагыш-сеткили кажан-даа мынчаар өөрүп, хөлзеп көрбээн. Ямполь хоорайның кудумчузунга бир черге доктаай хона бээр орта, аңаа алдын-сарыг баштыг, ак-көк карактыг бичии уруг маңнап келгеш, чечектер сунган. Чүргүй-оол көдүргеш, хөрээнге чыпшыр тудуп алырга, уруг бичии-даа өскелевейн, харын сактып чоктааны ханы чоок төрели дег, ээккеш, уян чымчак арынчыгажын ооң шагда чүлүттүнмээн, кадыг чаактарынга дегзип алган. Чүргүй-оол сактырга, Украинаның ачылыг хүнү ооң шырайын чырыдып, Украинаның чаагай оран ону айдызап, украин улустуң чырык келир үези ооң холунда турган ышкаш болган. Чүргүй-оол ол бүгүнү бодавышаан, чазап каан тураскаал дег, кезек када шимчеш дивейн, шыгырт турган. Ооң соонда уругнуң ийи чаагын ошкааш, черге камныы-биле дүжүрүп салып каан. Танкылар колоннназы оон ыңайлап, шимчеп чорупкан.

Дыка-ла хөй хосталган молдав суурлар болгаш хоорайлар соонда калган. Барыын чүкче бурунгаарлаан тудум-на, дайзынның удурланыры дендеп турган. Ындыг болза-даа Совет Армияның күчүлүг бурунгаарлаашкынын доктаадыр арга чок болган. Дайзынның Кишинев—Яссы аразында күштүг камгаланыышкыны ында-ла кеглип дүшкен. Совет Эвилелиниң күрүне кызыгаары хүн тудум-на чоокшулап кел чыткан. Күрүне кызыгаарының шугумун эрте базар байырланчыг үени дайынчы бүрүзү четтикпейн манап чораан.

25-ки полктуң бир кезээ кызыгаар районунда бир суурну хостаар дээш тулчуушкунче кирген. Чүргүй-оолдуң танкызы өске ийи танк-биле кады өөрүнден ырап, бурунгаарлап бар чыткан. Тулчуушкунга изиглеңгеш, эскербейн, кештинмес тулаага дүже берген. Ол хайлыг малгаштың аспаандан адырлып алыр дээш, кылган оралдажыышкыннары кандыг-даа түңнел бербээн. Танкының илчирбези долганган тудум-на, малгашче улам кадалыр болган. Ол-ла ынчап турда, өөрү дайзынны сывырбышаан, бурунгаарлап, тулчуушкуннуң шимээни барыын талаже ырап чоруй барган.

Танкистер-даа ол ортта муңгараар магазы-биле муңгарааннар. Чүргүй-оол кыска амыдыралын эргилдир бодап көргеш, шак мындыг берге байдалга таваржып чорааның сактып чадап каан.

— Че, канчаар бис, оолдар?—деп, командири айтырган.

— Чүү дээр мону, хайлыг чүве-ле-дир—деп, Колбаса хөңнү багай чугаалаан.

— Моон ужун трибуналдан чайлаар деп бис бе?—деп, Парфёнов улашкан.

— Хой кажаазын барып көөрүн чөпшээреңер, эжим командир — деп, Чүргүй-оол ырак эвесте турган ээн коданче көрүп олура, чугаалаан.

Ону барып көөрү чүге херек апарганын билбезе-даа, командири чөпшээрей каан.

— Ужур бар ышкаш-тыр, шенеп көөр херек—деп, Чүргүй-оол кажаадан дедир чедип келгеш чугаалаан. Малгашта кадалган танкыларның экипажтары кажаадан кургаг көржең, оонак-кээнек ыяштар дажыглап туруп берген. Илчирбе адаанче көржеңнер, ыяштар дөжей салып тургаш, Чүргүй-оолдуң танкызын кевиг черже үндүрүп алганнар.

Ол аразында тулчуушкуннуң шимээни чоокшулап, дедир кел чыдар апарган. Танкистер кайгай берген. Бистиң незектеривис немецтерниң күштүг удур халдаашкынынга таварышкаш, аткаарлап эгелээни билдине берген. Аткаарлаашкынның далаш аразында танкистерге кым-даа дуза чедирип шыдавайн барган.

Бистиң незектеривистиң соон ызырты немецтер диргелип келгеннер. Бистиң танкистеривис ажылын соксадып кааннар. Малгашта кадалган, шимчеш дивейн турган танкыларны олар үрелик, ээн деп бодааннар боор оң, сагыш салбайн барганнар. Караңгы дүжүп кээрин билек, танкистер катап-ла ажылдап эгелээннер. Дүн ортузу чедип чорда, көржең, ыяш дөжеп, төрепчилеп тургаш, танкыларын шуптузун малгаштан уштуп алганнар.

Танкистер сүмелешкеш, дүннүң караңгызын ажыглап, боттарының кезээнге барып каттыжар деп шиитпирлеп алганнар. Немецтер-биле чоокшулашпазын бодап, ожаарымчалыы-биле чорупорганнар. Ынчалза-даа бир черге шериг сөөрткен немец автотранспорт-биле мырыңай кожаланчып келгеннер. Немецтер оларны боттарының танкылары деп бодааш, херекке албайн чоруп турганнар. Чүргүй-оол башкарылга ыржаанаан тырта каапкаш, пулемёдунуң мажызын баспышаан, машиналарны таварты көрзе деп чеже-даа бодаан. Ынчалза-даа ону кылып болбазын билип чораан.

Удатпаанда немецтер туружунда чедип келгени танкистерге билдине берген: машиналар доктаагылап, кырында солдаттар дүшкүлеп, чыскаалып турар апарган.

Танкистер тулчур деп шиитпирлээннер. Танкыларын аайлаштыр тургускаш, үгер-боолары-биле, пулемёттары-биле боолавышаан, мөөңнешкен дайзынның кырынче хөме таварып кирипкен. Үгер-боо эткен санында-ла, пулемёттуң кыска ээлчээ үндүр аттынган тудум-на, Чүргүй-оолдуң тыныжы улам ажып, хөрээ улам хөзалып кел чыткан. Хайлыг малгашка дүшкенинден, човап хилинчектенгенинден, муңгарап-деңгерээнинден сагыжы саймаарап патла болган. Ам дайзынны хөме боолап, чылча бастырган тудум-на, ооң сеткилинде тулчуушкуннуң өөрүшкүзү, тиилелгениң чоргааралы улам дендеп кел чораан.

Ынаныштыг машиназынга ынакшылы киткеп, ону чогааткан конструкторларга, ону бүдүрген ажылчыннарга хүндүткели сеткилин долуп, Чүргүй-оол танкызы-биле дайзыннарны амырап-амырап хөме тавартып турган.

Немецтер танкыларга бүзээледипкен-дир бис деп бодааш, базар-баар чер тыппайн, дезип ыңай болган. Ол-ла соккулажып турда, боттарының өөрү каттыжып келген.

Чүргүй-оолдуң танкызы дескен дайзынны ойлатпышаан, ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарының шугумун эрткеш, дайзынның турлаанче баштап кирген танкыларның арасынга чораан. Үе кыска болган ужурунда, чериниң байдалын көрүп четтикпейн, барган. Ындыг-даа болза ол аразында элээн хөй чүве бодап каапкан. Чүнүң-даа мурнунда ол үениң байдалының өөрүнчүг, байырланчыы ооң сагыжынга кирген, оон соонда Совет Армияның чүге-даа күш четтирбес күчүзүнүң дугайын боданган, оон-биле кады дайзынны базып, чок кылырынга бодунуң киржилгезин бодап келген. Ооң соонда кызыгаар дээрге ыдык болгаш аңаа дээп болбас деп чүве бодалга кирген. Өскениң буду ону арта базып бужартатпас ужурлуг. Совет черге кажан-даа семевес кылдыр дайзынны кезедир херек...

Ол-ла бүгүнү боданып чорааш, Чүргүй-оол соңгажыгажын өттүр бурунгаар көрүнген. Ыраар мурнунда, хөө дег, кара ыш дээрни дуй көжегелей берген турган. Ол дээрге бистиң ужар чүүлдүвүс ам дайзынның черинде дайзынның туружун бомбалап турары ол.

* * *

Совет Армия дайзынның девискээринче ханылаан тудум, ооң удурланыышкыны улам калчаарап бар чыткан. Баш бурунгаар белеткеп каан туруштарга немецтер дайынчы техниканы болгаш дириг күштү чыып алган турган.

Эрткен километр саны, чаалап алган туруш саны тиилелгеже чоокшуладып турар деп чүвени Чүргүй-оол эки билир. Ынчангаш дайзынның согуш санын бодунуң күчүлүг машиназының ийи дакпыр согужу-биле харыылап чораан. Дайзынның Яссы хоорай чоогунга күштүг камгалалын салба шапчып, Балатон хөл кыдыынга фашистерниң ырмазын сып, Венгрияның найысылалы Будапештини хостаарынга киришкен.

Будапештини хостатканы дээш 25-ки танк полугу Суворов ордени-биле шаңнаткан. Чазактың бедик шаңналдарын алганнарның арасында Чүргүй-оолдуң эрес-дидим өңнүктери Түлүш Нүрсат, Ондар Дыртык, Михаил Конгар, Кызыл-Тас болгаш өскелер-даа бар.

Бичии чай тывылганда, Чүргүй-оол часкы кызыл үерде төрээн Хемчиин сактып кээр. Ак көвүк шуураан, сарыг-кызыл апарган, хайнып мөөреп, хая-даштыг эриктерин чире часкап, кужак четпес чоон дыттарны дазылы-биле каттай-хаара тура шаап, здырып турар кылдыр караакка көстүп кээр. Бодунуң алдарлыг полугунуң күштүг шавар халдаашкынын аңаа дөмейлээр.

25-ки полк дайзынның эң-не быжыг дээн камгалал шугумнарын уу-чаза шаппышаан, Австрияны эрткеш, Чехословакияны хостап эгелээн. Чехословакияны хостаар дээш тулчуушкуннарга эрес-маадырлыг киришкен ужун полкту Кутузов ордени-биле шаңнаан.

* * *

Дайын черинге солдат кижиниң дайынчы ижин аар болгаш айыылдың ас-кезиниң кырында чоруур. Хомушку Чүргүй-оол 25-ки полктуң хүрээлеңинге чаалажып чорааш, хөйнү көрген. Та чеже катап уйгузун четче удуваан дээр, хайгыылдан чап-чаа ээп келгеш, дораан шавар-халдаашкынче кире-даа бээр-ле, дайзынга бүзээлеттиргеш, чаза булгап үнүп-даа чораан-на, тулчуушкуннарга эш-өөрүн-даа оскунуп чораан-на. Ындыг-даа болза кандыг-даа кадыг-берге үелерде чүгле чаңгыс чүве дугайы—Тиилелге дугайы ооң бажынга кирер. Ол бодал ооң бодун күш киирип, эрес-дидимин быжыктырып келген. Ол бодалдың ачызында холдары ыржаанакты ылап тудуп, карактары чазыг чокка бурунгаар көрүп, сеткил-сагыжы арыг болгаш будулгак чок чораан.

Фашистиг Германияны тиилээриниң каш-ла ховуу арткан турда, тыва эки-турачыларның чамдыызын фашистиг үймээн чок кылыр дээш, Бухарестиже чорудупкан. Фашистиг идегеттерниң артынчыларының тура халыышкыны ша-даа четпейн бастырып каан. Ынчангаш эки-турачылар бодунуң кезээнче чоруур деп белеткенип турганнар.

Таптыг-ла ол душта фашистиг Германия чутаа чокка дүжүп берген. Совет Армияның дайынчылары Германияның чаазак бажыңының кырынга Тиилелгениң тугун киискиткен деп үрде манаан, өөрүнчүг медээ дыңналып келген.

Дайынның баштайгы хүнүнден эгелээш Хомушку Чүргүй-оолдуң күзеп чорааны, ону дээш кызып чаалажып чорааны Тиилелге ол-дур! Хомушку Чүргүй-оолдуң амыр-дыш чокка ынча дыка соккулажып келгени фашистиг дайзынның бастырганы ол-дур! Делегейни дуглап диргелген кулданыышкынның айыылдың арылганы, хосталга, демократияның чырык хүзү дээп келгени ол-дур!

Улуг байырлалдың хайныышкынныг хүннери шуужуп-ла турган. Ынчап турган кырындан эки-турачыларны чандырар дугайында медээ база дыңналып келген.

XXI ТАЙБЫҢ ИШТИҢ ОРУУНЧЕ

Чүргүй-оол чаалажып чоруп турар аразында ооң төрээн черинде база төөгүлүг улуг өскерилге болган: арат чоннуң күзел-соруун ёзугаар Тыва Совет Эвилелиниң составынга каттышкан. Ол акы-дуңма Эвилел орус, тыва улустарның аразында хөй чылдарның найыралы-биле, чаа, революстуг Тываның тургузуушкунунга Совет Эвилелиниң акы-дуңма дузаламчызы-биле. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет, тыва улустарның оолдарының кады төккен ханы-биле мөңге быжыг кылдыр каңнаттынган.

Хомушку Чүргүй-оол берге-даа болза, чаагай орукту кады эрткен дайынчы эш-өөрү-биле байырлашкаш, Чаа, Совет социалистиг Тывазынга Совет Эвилелиниң Маадыры болуп чанып келген.

Чүргүй-оол чанып келген дораанна тайбың иштиң оруунче кирген. Бо аразында маңаа база фронтуга дег, янзы-бүрү участоктарга ажылдап келген: МТС парторугу, партия райкомунуң пропагандизи. Ам Тывада улуг совхозтарның бирээзи «Тес-Хем» совхозтуң кадрлар хереэн эргелеп турар.

XXII СӨӨЛГҮ ЭГЕ

Хомушку Чүргүй-оол чүгле кадрлар даңзы-бүрүткелин эмнелеп турар эвес, чүгле кадрлар үндүрер, киирерин харыылап турар эвес, шагының хөй кезиин кижилер аразынга ажылдап эрттирип турар, кадрларның негелделерин кичээнгейлиг-биле хынап көрүп, оларны хандырар дугайында чогуур черлерге айтырыг тургузуп, кадрлар белеткээр, оларның билиин бедидер дугайында улуг ажылды чорудуп турар.

Мен «Тес-Хем» совхозка чорааш, Хомушку Намчаевич Чүргүй-оолду сураглаарымга, совхоз төвүнде чок, оон чүс километр хире черде хойжулар бригадазында барган болду. Кежээ совхоз конторазынга келиримге, механизаторлар сургуулунуң кичээлин эрттирип тур. Оон аңгыда, партия организациязының агитатору. Кичээл сөөлүнде орай чанып келгеш, даарта кылыр лекциязынга белеткенир.

Хомушку Намчаевич ажыл чок аңаа олуруп шыдавас. Дайын шөлүнде тулчуушкунда ышкаш чай чок—чымыжы хөй.

Мурнунда М. Тюлюш

ШЫДЫРАА

Көдээ шыдыраачыларның маргылдаазының төнчүзүнге чедир ийи салыг арткан. Бирги болгаш дараазында черлер дээш демисел улам-на чидигленген. Ам чартык сан бүрүзү-ле үнелиг апарган.

Эрткен дыштаныр хүнде эртен болгаш кежээ ийи салыглар болган. Ол ойнакчыларга аар-берге болганы-биле кады киржикчилериниң байдалын көскүзү-биле өскерткен.

Сеске болгаш тоску салыглар М. Тюлюшке улуг чедиишкинни берген. Ол ийи салыглардан 1,5 санны алгаш, ниитизи-биле чеди санныг маргылдааның тергиидекчизи апарган. Дараазында 6 санныг Бай-Тайга районнуң шыдыраачызы Х. Каң-оол чоруп орар. Сөөлгү салыглар маргылдааның мурнуку одуруунга чоруп турган О. Бегзиге карамалыг болган. Ол сөөлгү хайымның база аштырыышкынының түңнелинде 5,5 санныг апарган. Ынчаарга М. Меңниг-оол, З. Майдыр, К. Ооржак олар база ынча саннарны ап, шаңналдыг чер дээш демиселче киргеннер. П. Күжүгет олардан чүгле чартык сан куду чоруп орар.

Сеске, тоску салыглар М. Монгушка ийи санны берген. Ол кежээки салыгда шыырак 1 разрядчы С. Идамны удуп алган, ам ол 4,5 санныг мурнуку черлерниң бирээзи дээш демисежип турар. Багай эвес чоруп орган С. Идам, С. Тамба оларның байдалы нарыыдаан. Сөөлгү ийи аштырыышкыннарның түңнелинде оларның кайызы-даа 3,5 саннарлыг.

Каа-Хемниң шыдыраачызы Н. Ануфриев сөөлгү салыгларда улай-улай уттуруп, чүгле 1,5 санныг. Бии-Хемниң шыдыраачызы В. Васечкин салыгларны кончуг эки эгелеп турза-даа төнчүзүнде чазыглар кылыптарындан уттуруп, маргылдааның сөөлгү черинде чоруп турар. Чижээ, М. Монгушту ыявыла удар тургаш, алыскан.

Маргылдаада аныяк шыдыраачыларның арга-мергежилиниң өзүп орары солун-даа, өөрүнчүлүг-даа болуп турар.

Т. КӨРГЕН-ООЛ.

Б. Ооржак тергиидеп турар

«Спартак» спорт эх-тура ниитилелиниң разряд бедидери-биле Кызыл хоорайның ийиги разрядчыларның шыдыраа маргылдаазында 9 кижи ойнап турар. Олар вторник, четверг, суббота, воскресеньеде салып, 2 дескиннигге ойнаарлар.

Дөртку салыгның сөөлүнде медучилищеден Б. Ооржак 4 санныг, маргылдааның тергиидекчизи болуп турар. № 2 школадан М. Дамдынчап $2\frac{1}{2}$ санныг ийиги черде чоруп турар. Хопров, Тюлюш олар 2—2 санныг, маргылдааның үшкү чери дээш демисежип турарлар.

К. АЛЕКСЕЕВ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

НОЯБРЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: Чадаг тергелер чагырыкчылары» 10.20, 2, «Хуусаазы даң хаязында төнген» 12.15, 3.45, 5.30, 7.15, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Даш чүректиг кижиниң оолдары» (1-ги, 2-ги сериялары) 3, 6, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ыглава, Петир» 10, 2.40, «Олар солдаттарның соондан чорупкан» 12, 4.40, 6.40, 8.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Аът цириги, адыг цириги» 11, 3, «Өг-бүлениң чажыды» 4.50, 8.30, «Азажыгаш» 6.40 шактарда.

АЭРОН

Самолётка азы пароходка олуруп чорааш, баш дескиннериниң, хөөн калырының, кузарының багай салдарындан чайлап болур бе?

Чамдык таварылгаларда аэроннуң таблеткаларын ажырып тургаш, олардан чайлап болур. Ол эм болза камфорокислый гиосциаминден болгаш скополаминден бүткен. Таблетканы ужудуп үнериниң азы пароходтап чоруурунуң мурнунда 30—60 минута бурунгаар хүлээп алыр. Бир ужудуушкун 4 шактан узай бээр болза, баштайгызында ол эмчи хүлээп алганының соонда, дөрт шак болгаш, база бир таблетканы хүлээп алыр.

Ынчаарга аэроннуң таблетказын баш бурунгаар хүлээп албаан болза, ам чүнү канчаарыл? Аарыгның баштайгы демдектери (хөөн калыры, баш аарыры) көстүп келирге, хары угда ийи таблетканы боостааже ажырыптар херек. Ындыг аарыгларга таваржып чоруур кижилер ону ынчаар кылырын билир болгулаар. Ужудуп үнериниң мурнунда стакан кара кофеден ижип алыңар деп оларга сүмелеп болур бис, чүге дээрге кофеде бар болуп турар кофеин болза аэроннуң салдарын күштелдирип, кижиниң байдалын экижидип турар.

Баш дескиндирер өске-даа аарыгларның үезинде аэронну база ажыглап турар. Бо таварылгада кол аарыгны эмнээри-биле бижип берген өске-даа эмнер-биле кады демги таблетканы хүнде үш катап хүлээп алыр.

Глаукома дээр аарыг-биле аараннар аэронну ажыглап болбас.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Редакцияның АДРЕЗИ:
Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-64 агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13 көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27 иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. ТС—01274.